

REFORMA
2017

PLASTYKA

podręcznik

4

szkoła podstawowa

Drogi WSiP,

Nigdy bym nie publikowała publicznie książek wydawnictw, które działają na uczciwych zasadach.

Wasza firma jednak promuje masowy dodruk, całkowicie niepotrzebnych książek, które mogłyby być zastąpione wersjami elektronicznymi!

Co prawda e-booki są dostępne na waszej stronie, jednak:

- W przeciwieństwie do fizycznej książki, licencja na e-book kończy się po roku. Oznacza to, że jeżeli moja córka chciałaby powtórzyć sobie całą wiedzę do matury, musiałabym jej kupić wszystkie wasze książki od nowa.
- Waszych e-booków nie da się pobrać! Wymagają one dostęp do internetu, co uniemożliwia ich użycie na naszej wsi, gdzie zasięg jest ograniczony.
- Wasze e-booki nie działają na telefonach komórkowych!
- Wasze e-booki sprzedawane są po tej samej (albo wyższej) cenie co regulame książki. Cena e-booka powinna być niższa, gdyż e-booki wymagają elektronicznego czytnika (tabletu)!

Czas rozpocząć nową erę, w której papier nie jest beczelnie marnowany dla pieniędzy.

Przedstawiam e-book, który spełnia wszystkie oczekiwania uczniów.

Dbajmy o środowisko, zróbmy to dla młodych pokoleń.

Spis treści

O podręczniku	4
1. Zaproszenie do sztuki	6
O kresce i o rysowaniu	
2. Bogactwo natury a narzędzia sztuki	10
3. Kreska jako kontur	12
4. Kreska jako środek wyrazu artystycznego	14
O grafice i o powielaniu	
5. Jedno dzieło w wielu egzemplarzach	18
6. Frotaż (przecierka)	21
7. Druk płaski z niespodzianką	23
O barwie i o malowaniu	
8. Malarstwo, czyli kolory na płaszczyźnie	26
9. Barwy czyste — podstawowe i pochodne	29
10. Barwy ciepłe i zimne	32
11. Gama barwna. Akcent kolorystyczny	35
O kompozycji w malarstwie	
12. Zasada równowagi	40
13. Kompozycja symetryczna	43
14. Kompozycja rytmiczna	46
O plamach barwnych w malarstwie	
15. Co to jest plama?	50
16. Faktura – skóra plamy	53
17. Uroki akwareli	56
O znaku plastycznym	
18. Znaki proste	60
19. Znaki złożone	63
W świetle przedmiotów	
20. Z dziejów przedmiotów użytecznych	66
21. Wzornictwo przemysłowe i funkcjonalność	68
O sztuce mojego regionu	
22. Sztuka ludowa	74
23. Malarstwo ludowe	77
24. Budownictwo regionalne	79
25. Rzeźba ludowa i rzemiosło	82
26. Skansen	86
Indeks	90

O podręczniku

O barwie i o malowaniu

- Dowiem się, co to jest malarstwo.
- Poznam dwa główne środki artystyczne, którymi posługuje się malarz.
- Poznam cztery różne techniki zaliczane do malarstwa.
- Wymienię barwy podstawowe i pochodne.
- Podzielę barwy na ciepłe i zimne.
- Rozpoznam gamę kolorystyczną w obrazie lub rysunku.
- Zrealizuję pracę plastyczną w określonej gamie barw.
- Wskażę akcent kolorystyczny.

Strona działowa

Znajdziesz tu spis umiejętności, które zdobędziesz w tym dziale podręcznika.

Podpisy do ilustracji

Dowiesz się wielu ciekawych rzeczy o dziełach i artystach, a także poznasz znaczenie każdego szczegółu na oglądanym obrazie.

Pomyśl i odpowiedz

Krótkie pytania i polecenia podsumowujące wiedzę po każdej lekcji, a ponadto zadania z gwiazdką dla zainteresowanych.

↑ **44. Jerzy Nowosielski, Martwa natura z lustrem, 1959**
Oto martwa natura jednego ze znakomitych polskich malarzy. Jak widać, na obrazie można przedstawić wszystko. Nawet najzwyklejsze emaliowane garnki kuchenne, tutaj ukazane wraz ze swym odbiciem w lustrze, mogą tworzyć bardzo piękną kompozycję. Gamę barwną tego obrazu z pewnością rozpoznaście już bez trudu – to wąska gama barw gorących, delikatnie tylko „uspokojona” bielą i zieloną zimną kreską. A co powiemy o plamach? Tym razem **plamy są obwiedzione cienkim konturem**, który wprowadza do obrazu pewien porządek. Taki sposób kładzenia plam znacie od wczesnego dzieciństwa, gdy najpierw jakąś rzecz, domek, ludzika albo kwiat rysowaliście ołówkiem, a powstałe w ten sposób zamknięte pola wypełnialiście kolorami.

? Pomyśl i odpowiedz

1. Plamy barwne mogą sąsiadować na obrazie w różny sposób. Wymień trzy rodzaje takiego sąsiedztwa.

Skanseny w Polsce

86. Skansen na wyspie Wolin

87. Skansen w Białowieży

88. Muzeum Wsi Kieleckiej w Tokarni

89. Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

89. Regiony historyczne w Polsce

90. Kaszubski Park Etnograficzny w Wdzydzach Kiszewskich

91. Zagroda Wsi Pszczyńskiej

...i się mapie i ilustracjom. Może znasz jeszcze ... w których znajdują się skanseny –

Infografika

W atrakcyjny sposób łączy mapę i ilustracje z tekstem.

Ćwiczenie plastyczne

W krótkim i prostym ćwiczeniu sam sprawdzisz to, czego dowiedziałeś się o warsztacie plastycznym.

Jak kładą się farby?

Przygotuj karton do malowania, akwarele i farby plakatowe, dwa pędzelki – miękki i twardy, płaski patyczek (po lodach) lub plastikowy nożyk oraz kubek z wodą. Potrzebne będą też ręcznik papierowy do wycierania rąk i narzędzi oraz podkład z gazet. Zestaw na powierzchni jednego kartonu, obok siebie,

trzy plamy barwne wykonane kolejno:
– miękim pędzelkiem i rozwodnioną akwarelą,
– twardym, płaskim pędzelkiem i plakatówką,
– patyczkiem lub nożykiem i gęstą plakatówką.
Porównaj powierzchnie namalowanych plam i nazwij te plamy.

Pamiętaj

Plastyka jest podręcznikiem do wieloletniego użytku, dlatego nie pisz po nim – wszystkie odpowiedzi i refleksje zapisuj w zeszytce.

1. Zaproszenie do sztuki

Dawno temu pewien poeta powiedział, że świat sztuki to ogród – ogród niezwykły, ogród bez tajemnic. Żyją tu i nigdy nie więdną rośliny sadzone przez ogrodników od tysięcy lat, a każda z nich jest inna i niepodobna do pozostałych. W tym ogrodzie zawsze pozostaje miejsce na nowe gatunki i odmiany. Zaproszeniem do takiego ogrodu – do świata sztuki – jest ten podręcznik.

Wspomniani ogrodnicy to artyści, a owe rośliny to tworzone przez nich dzieła sztuki, między innymi obrazy, rzeźby, piękne budowle i przedmioty.

Zapraszamy was do tego ogrodu. Chociaż, prawdę mówiąc, już dawno wprosiłście się do niego sami, gdy jako kilkuletnie dzieci po raz pierwszy wzięliście do ręki kredki albo kolorowe papiery i nożyczki. To proste narzędzia, ale nawet wybitni artyści, z którymi spotkacie się w tym podręczniku *Plastyki* i następnych, także się nimi często posługiwali.

Na wstępie jedna ważna uwaga. Dzieło sztuki może być prawdziwe, piękne i budzić zainteresowanie nie tylko wtedy, gdy wiernie odtwarza świat, który dobrze znamy, albo kiedy wydaje się trudne do wykonania. Podczas waszej nauki plastyki spotkacie wiele obrazów naśladowujących świat rzeczywisty. Ale poznacie również takie, które temu światu nadały kształty

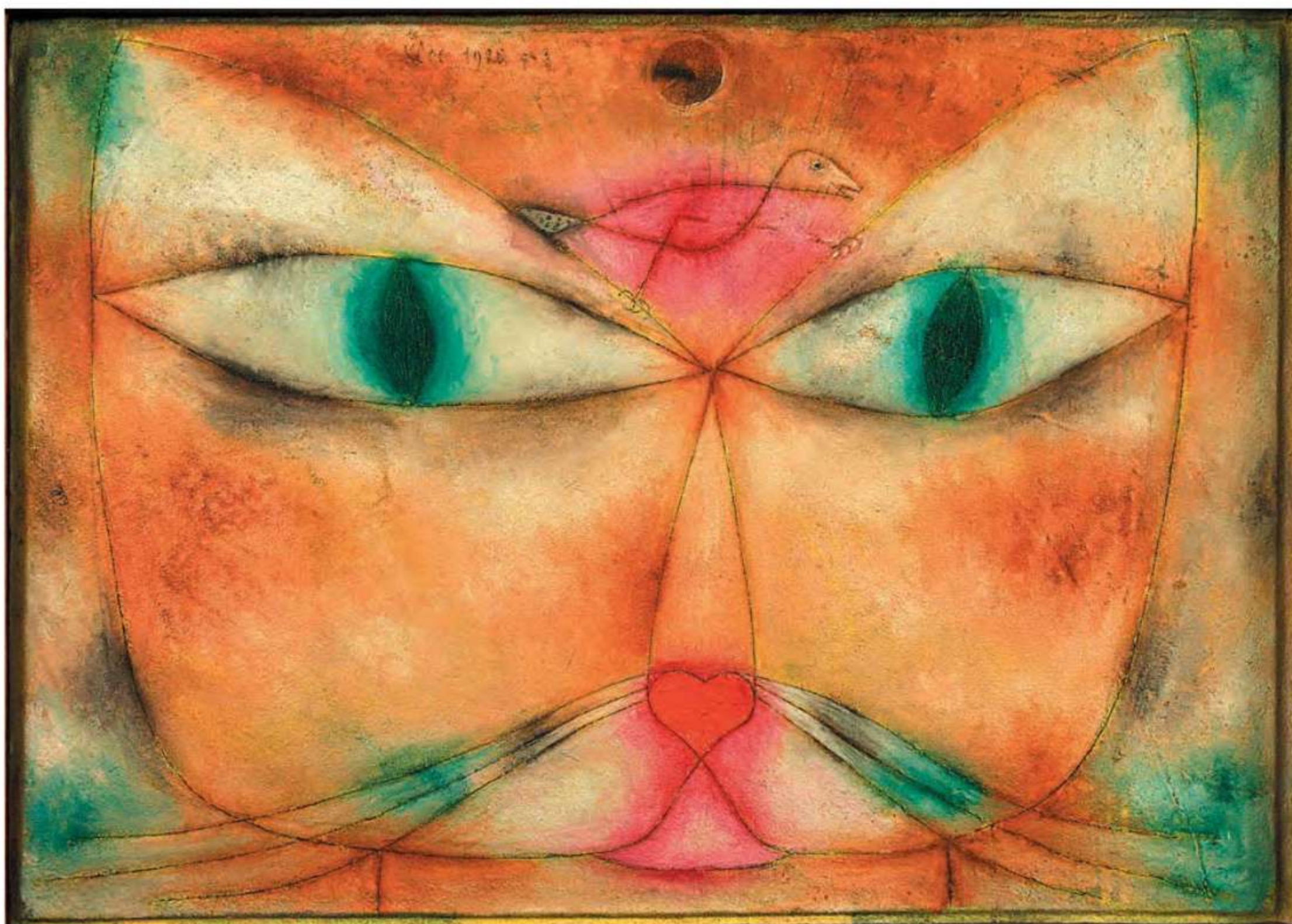

← **1. Henri Matisse** (czytaj: enri matis), *Laguna*, 1946, kolaż

Oto jedno z dzieł słynnego francuskiego artysty – wyklejanka (w sztuce zwiemy ją **kolażem**). Kolory i kształty wykrojów miały przypominać o wrażeniach z podróży na gorące kolorowe wyspy Polinezji znajdujące się na Oceanie Spokojnym (laguna to fragment morza oddzielonego od lądu półwyspem). Czasami obraz nie odtwarza niczego, co widzimy w otaczającym nas świecie, a mimo to jest piękny przez samo ułożenie różnych form i kolorów.

↓ **2. Paul Klee** (czytaj: paul kle), *Kot i ptak*, 1928

Obraz szwajcarskiego malarza przedstawia głowę złocisto-czerwonego kota. Pomiedzy ogromnymi oczami czworonoga widzimy sylwetkę małego ptaszka. Może to wyobrażone marzenie polującego kociaka? Wielu sławnych artystów, których dzieła oglądamy w wielkich muzeach świata i w albumach sztuki, z uwagą przypatruje się rysunkom i obrazkom tworzonym przez dzieci. Odkrywają w nich piękno, zrodzone ze szczerości i prostoty tych prac, oraz zdolność trafnego, a często też niezwykłego zestawiania barw.

➔ **3. Tadeusz Makowski, *Wiejskie podwórko*, 1928**
 Dziecko w spiczastej czapeczce stoi w otoczeniu ptactwa z wiejskiego podwórka – kaczek, indyka, kury i koguta. Postać dziecka i sylwetki ptaków są bardzo uproszczone, złożone z kształtów przypominających figury geometryczne: prostokąty, koła, trójkąty. Wy też, gdy rysujecie lub malujecie na zajęciach plastycznych postać człowieka, zwykle ją upraszczacie.

zmienione, prostsze i wcale nie starały się powtarzać jego prawdziwych kolorów. A także takie, które tego wszystkiego, co nas otacza, wcale nie ukazują, ale tworzą nowy świat – własny świat obrazu, świat wymyślonych kształtów i barw. Wszystkie te dzieła również będą prawdziwą sztuką, wszystkie wymagały od artystów takiego samego wysiłku, skupienia, wyobraźni i niemałych umiejętności. Dzisiaj nowoczesne techniki cyfrowe i możliwość korzystania z internetu pozwalają oglądać „z bliska” dzieła sztuki zgromadzone w muzeach na całym świecie. Sprawdźcie, co udostępnia w sieci Muzeum Narodowe w Warszawie (cyfrowe.mnw.art.pl). Gdy będziecie przeglądać zbiory sztuki polskiej XX wieku, z pewnością znajdziecie obrazy i rzeźby, które przedstawiają świat rzeczywisty na wiele sposobów.

Przedstawiamy się

Narysuj kredkami swój **autoportret**, czyli siebie samą / samego. Rysuj z pamięci, bo przecież znasz siebie dość dobrze. A jeśli będzie trochę inaczej, niż jest w rzeczywistości, to cóż – artysta może mieć

przecież własną wizję tego, co zamierza przedstawić. Czy wiesz, że portretem może być przedstawienie nie tylko czyjejś twarzy, lecz także większej części jakiejś osoby, a nawet całej postaci?

O kresce i o rysowaniu

- Rozpoznam rzeczy podobne do kreski występujące w naturze i kreskę w dziełach artystów.
- Wymienię narzędzia artysty, których śladem jest kreska.
- Wybiorę narzędzie do wykonania zaplanowanego rysunku.
- Dowiem się, czym są kontur i rysunek konturowy.
- Wykorzystam kreskę jako środek wyrazu artystycznego we własnej pracy plastycznej.

2. Bogactwo natury a narzędzia sztuki

Zastanówmy się przez chwilę, co ukazują nam obrazy. Na pewno zgodzimy się, że wyobrażają świat, który chce przedstawić artysta. Wyobrażają – nie jest on bowiem światem żywym, lecz namalowanym. Oto jedna z największych tajemnic twórczości artystycznej – dzieła sztuki mocą twórczej wyobraźni artystów wzbogacają świat, który znamy. Jeśli poprosilibyśmy kilku artystów o namalowanie tego samego fragmentu żywej natury: drzewa, zwierzęcia czy kwiatu, to każdy przedstawi go inaczej (również wasze rysunki na taki sam temat nie są do siebie podobne, prawda?).

Jednak to jeszcze nie cała tajemnica sztuki. Żaden z tych obrazów nie będzie przecież dokładnym powtórzeniem na płótnie czy na papierze owego drzewa, zwierzęcia czy kwiatu. Zauważmy bowiem, że na bogactwo otaczającego nas świata składa się mnóstwo przeróżnych materii, malarz zaś ma do dyspozycji tylko farby, ołówki lub kredki oraz płaską

↑ 4. Ślady pozostawione przez samoloty

A oto bardzo wyraźne, ale ulotne kreski – ślady pozostawione na niebie przez lecące samoloty.

→ 5. Gałęzie na tle nieba

Gałęzie widoczne na tle jasnego nieba tworzą skomplikowaną plątaninę linii.

powierzchnię płótna czy papieru. Posługując się farbami, tworzy obraz, który jest układem barwnych powierzchni, a ze śladu ołówka powstaje rysunek jako przemyślany układ kresek.

Odmiennosć tworów natury i dzieł sztuki najłatwiej zrozumieć na przykładzie rysunku, w którym główną rolę odgrywa **kreska**. Posługiwaliście się nią od wczesnego dzieciństwa, gdy po raz pierwszy wzięliście do ręki ołówek lub kredkę. **Kreska jest śladem jakiegoś narzędzia – ołówka, pióra, kredki czy małego pędzelka (il. 6).** W przyrodzie można spotkać rzeczy podobne do kreski, na przykład włos, wiotką gałązkę krzewu, nić pajęczyny... (il. 5). Ale one mają jednak pewną objętość, zajmują jakieś miejsce w przestrzeni, natomiast kreska to tylko znak, który nam, ludziom, pozwala przekazywać sobie różne informacje.

6. Ślady rozmaitych narzędzi do rysowania

Krechy, kreski, kreseczki

Przygotuj blok rysunkowy i rozmaite przybory do rysowania: ołówek zwykły HB, ołówek miękki 6B, czarną kredkę bez oprawy, czarne flamastry (mazak i cienkopis), miękki i twardy pędzelek, czarny tusz.

- Wypróbuj różne przybory do rysowania. Sprawdź, jaki

pozostawiają ślad na papierze. Czym różnią się kreski wykonane różnymi narzędziami?

- Narysuj najrozmaitsze kreski, linie i wymyśl dla nich nazwy.
- Jak sądzisz, od czego jeszcze, oprócz narzędzia, zależy kształt rysowanych przez ciebie kresek?

Pomysł i odpowiedź

1. Wymień przykłady rzeczy podobnych do linii i kresek, a występujących w naturze i w sztuce.
2. Czy masz jakieś szczególnie ulubione narzędzie do rysowania? Jeśli tak, zastanów się, dlaczego lubisz właśnie to, a nie inne.

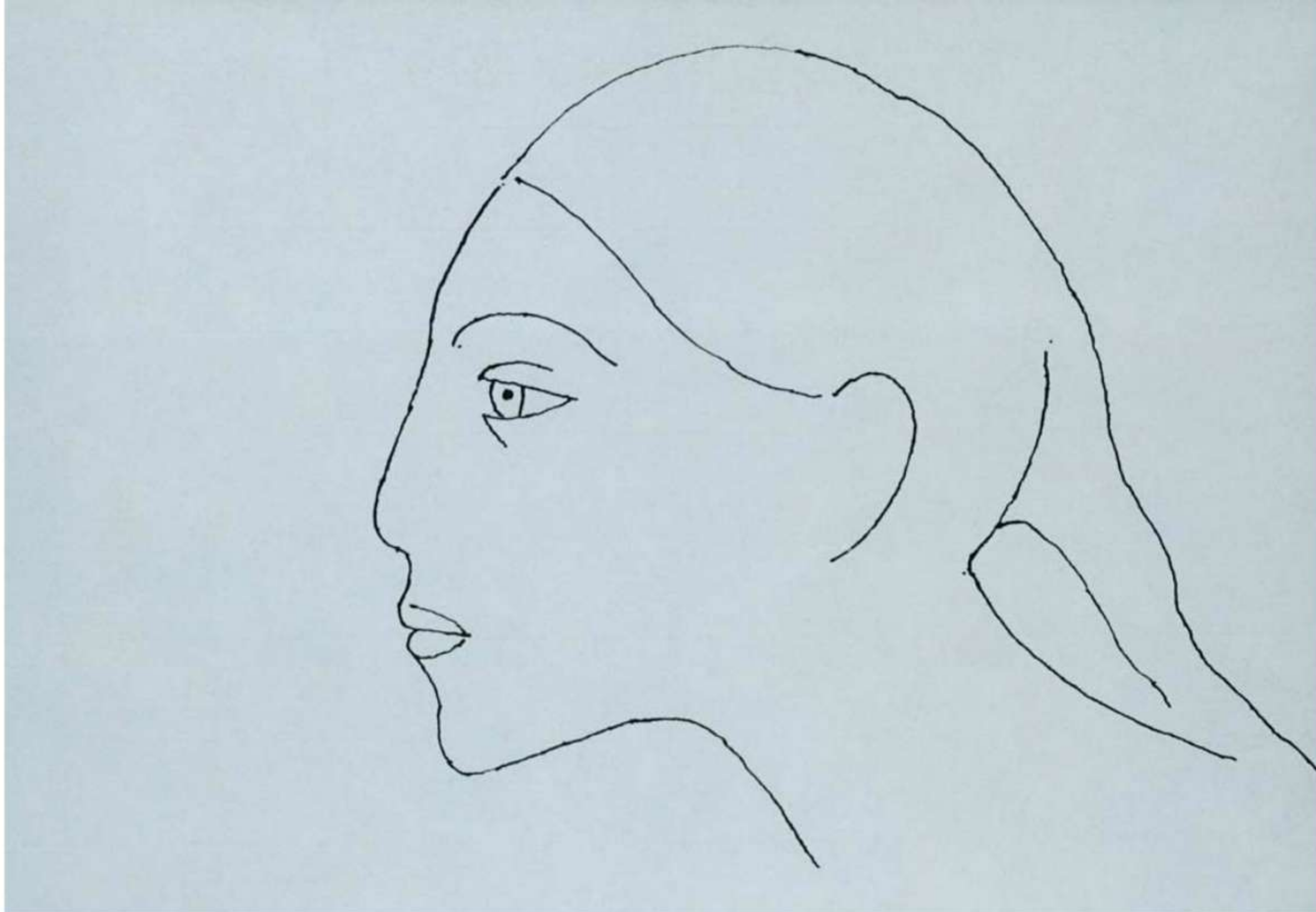
3. Kreska jako kontur

B ywają kreski, nawet grube i wyraźne, których w pierwszej chwili wcale nie zauważamy. W ćwiczeniu *Kiedy kreska staje się konturem?* przekonacie się o tym, obrysowując własną dłoń. Poprosimy, abyście ten rysunek nazwali. Napiszecie z pewnością, że to dłoń (albo ręka), a nie, że to kreska wygięta w kształt ludzkiej dłoni. Podobnie będzie na pewno z przedmiotami, które narysujecie w drugiej części tego ćwiczenia.

Otóż taką kreskę, której zadaniem jest wyznaczenie jakiegoś kształtu na płaszczyźnie, oddzielenie go od pozostałej części płaszczyzny, nazywamy **rysunkiem konturowym** albo **konturem**. Posługując się tylko kreską konturu, możemy oddać na kartce dowolny kształt. Sławni artyści potrafili w ten sposób stworzyć prawdziwe dzieła.

➔ **7. Pablo Picasso**
(czytaj: pikasso),
Gołębek pokoju, XX wiek
Sylwetka lecącego ptaka z gałązką w dziobku została narysowana szybkimi pociągnięciami pastelowej kredki. Rysunek wydaje się bardzo prosty, a przecież jest to jedno z bardziej znanych dzieł wybitnego malarza.

↑ **8. Tadeusz Kulisiewicz, *Profil*, 1982**

Lekko narysowany piórkiem profil młodej kobiety jest mimo swojej prostoty skończonym dziełem.

Kiedy kreska staje się konturem?

Przygotuj blok rysunkowy i przybory do rysowania: miękki ołówek 3B, czarny flamaster lub kredkę o mocnej barwie – do wyboru.

- Przyłóż do papieru dłoń z rozstawionymi palcami i ją obrysuj.

- Następnie znajdź w swym otoczeniu dowolny przedmiot i narysuj go na kartce – podczas rysowania nie odrywaj narzędzia od papieru. Zrób to tak, aby każdy z łatwością mógł ten przedmiot rozpoznać.
- Nazwij oba rysunki.

Pomysł i odpowiedź

1. Wyjaśnij, co to jest kreska konturowa (kontur) i do czego służy.

4. Kreska jako środek wyrazu artystycznego

Wyznaczanie kształtu na płaszczyźnie nie wyczerpuje oczywiście wszystkich możliwości kreski. Wielu znakomitych artystów, podobnie jak wy, lubi rysować. Starają się oni, aby kreska ich rysunków była nie tylko widoczna, lecz także wyrazista, oryginalna, własna – to znaczy taka, po której można rozpoznać rysownika. Dlatego bardzo troskliwie dobierają narzędzia do rysowania.

Jeden nade wszystko lubi piórko pozostawiające na papierze kreskę delikatną, ale bardzo wyraźną, inny woli miękką kredkę, dającą kreskę dość szeroką, ale lekką. Jeszcze inny

➔ **9. Henri Matisse, *Siedząca kobieta ze skrzyżowanymi ramionami*, 1937**

Rysunek francuskiego malarza (autora wycinanki pokazanej na il. 1) przedstawia postać młodej kobiety opartej rękoma o brzeg fotela lub kanapy. Kreska jest szybko prowadzona, rwana, lekka i subtelna, a jednak wizerunek wydaje się pełny i nie można mu zarzucić żadnych braków.

← **10. Vincent van Gogh** (czytaj: wan gog), *Cyprysy*, 1889

Oto kilka wysokich drzew w wiejskim pejzażu. Cyprysy zostały narysowane kreskami przypominającymi wijące się i wirujące smużki. W ten sposób słynny malarz holenderski nie tylko przekazał wygląd drzew, lecz także oddał nastrój, w jakim je rysował – pośpiech, niepokój, napięcie.

gustuje w pędzelku, bo prowadzi się go po papierze leciutko, a pozostawia bardzo urozmaicony ślad – cieniutki albo rozlewny, szeroki, zależnie od ilości pobranej farby i siły nacisku na narzędzie.

Na dodatek, jak pokazują rysunki przedstawione w tym rozdziale, każdym z tych narzędzi można posługiwać się inaczej.

➔ **11. Peter Paul Rubens, *Portret chłopca***

(*Nickolas Rubens*), początek XVII wieku

Rysunek słynnego malarza przedstawia głowę jego syna. Drobne, delikatne kreski świetnie oddają puchłowate policzki i lekko rozwichrzone, miękkie włosy dziecka. Mały Mikołaj został tu przedstawiony z czułością.

Rysować... ale czym?

Masz do dyspozycji czarny flamaster, miękką czarną kredkę, czarny cienkopis oraz pędzelek i czarny tusz.

- Narysuj narzędziem wybranym spośród podanych puszystego niedźwiadka lub, jeśli wolisz, samochód wyścigowy.
- Następnie ten sam motyw narysuj zupełnie innym narzędziem.
- Czy można powiedzieć, że któreś z tych narzędzi jest

najwłaściwsze do narysowania danego motywu?

A może w sztuce jest tak, że wszystko można narysować czymkolwiek?

- Jeśli masz taką możliwość, narysuj bukiet kwiatów w prostym programie graficznym. Wypróbuj wszystkie dostępne w nim rodzaje kresek: proste, zakrzywione, cienkie, grube, naśladujące ołówek, pędzelek, aerograf (rozpylacz).

Pomysł i odpowiedź

1. Opisz rysunki przedstawione na ilustracjach w tym rozdziale. Powiedz,

jaki efekt dają poszczególne narzędzia, których użyli rysownicy. Czy podoba ci się ten efekt?

2. Kreski, które oglądamy na rysunkach artystów, bywają rozmaite. Opisz, od czego zależy ich wygląd.

O grafice i o powielaniu

- Dowiem się, co to jest grafika.
- Poznam najważniejsze etapy pracy grafika: tworzenie matrycy i odbitki graficznej.
- Samodzielnie wykonam proste odbitki graficzne.
- Wykonam pracę plastyczną techniką frotażu.

5. Jedno dzieło w wielu egzemplarzach

↑ **12. Narzędzia graficzne**
Tak wyglądają narzędzia
w pracowni zawodowego grafika
– igła grawerska i dłuta służące
do sporządzania matrycy,
wałek do nanoszenia farby i prasa
dociskająca matrycę do odbitki.

Czy nie zdarzyło wam się kiedyś, że rysunek, który się wam wyjątkowo udał, zapragnęło mieć kilka osób z rodziny i z żalem musieliście odpowiedzieć, że – niestety – macie tylko jeden? Takie sytuacje w sztuce zdarzają się często. Prawdę mówiąc, chyba każdy artysta pragnie, aby dzieło dotarło do jak największej liczby ludzi i budziło w nich te same uczucia i doznania, jakie ożywiały jego, twórcę, gdy komponował obraz czy rysunek.

Dzieła sztuki mogą być oglądane przez miliony osób, które nie widziały nigdy oryginału, czyli tego egzemplarza obrazu czy rysunku, który został stworzony przez artystę. Tworzone są reprodukcje tych dzieł, czyli ich kopie – są one drukowane w książkach, wieszane na ścianie itd. Oczywiście reprodukcja, choćby najlepiej wydrukowana, nie może wiernie oddać wszystkich subtelności prawdziwego dzieła sztuki, a tym samym nie może zastąpić bezpośredniego kontaktu z oryginałem.

Jest jednak pewien sposób pozwalający artyście własnoręcznie wykonać swoją pracę w znacznej liczbie egzemplarzy, z których każdy ma wartość oryginalnego dzieła sztuki. **To grafika – technika plastyczna, w której z przygotowanej matrycy artysta może wykonać dowolną liczbę odbitek, a każda z nich ma wartość oryginalnego dzieła sztuki.**

Z grafiką zetknęliście się już w pierwszej klasie, kiedy wycinaliście proste kompozycje w korku, który – powleczony farbą – dawał możliwość wykonania dowolnej liczby odbitek. Zanim opowiemy wam o tej pięknej dziedzinie sztuki,

spróbujcie sami wykonać **odbitkę graficzną**, posługując się już nie korkiem, ale... sznurkiem (ćwiczenie na stronie 20).

Tak właśnie pracują artyści graficy. Różnica polega na tym, że zamiast korka i sznurka używają drewnianych klocków, arkuszy linoleum, płyt miedzianych lub cynkowych, a nawet zwykłej ceraty. Sposobów wyrycia kompozycji na powierzchni płyty, a więc tak zwanych **technik graficznych**, jest wiele. Poznacie je w kolejnych latach nauki.

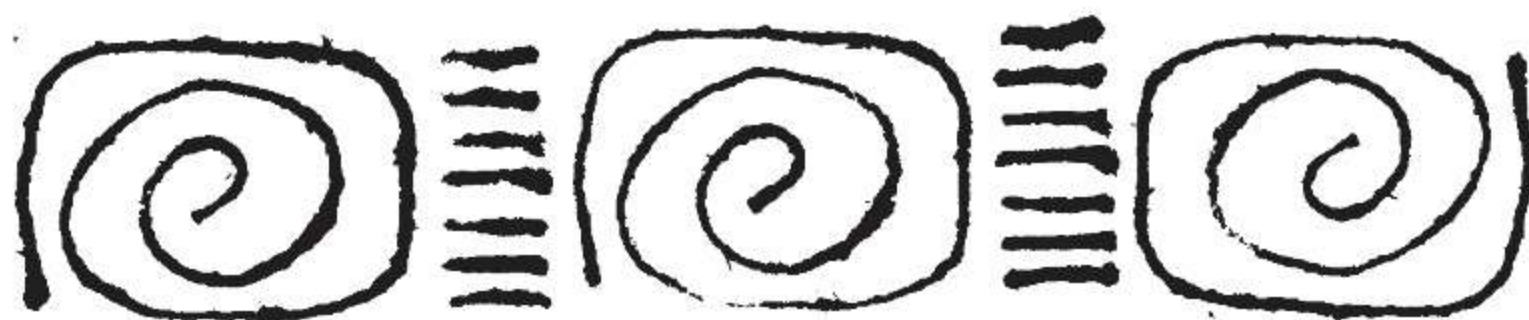
↑ 13. Przykłady płyt graficznych

Na takich właśnie płytach zawodowy grafik tworzy matrycę – stalową, miedzianą lub z linoleum.

← 14. Władysław Skoczylas, *W murowanej piwnicy*, ok. 1929, drzeworyt
Wesoła kompania podhalańskich rozbójników została zabawnie opisana tytułem znanej góralskiej piosenki. Artysta obwiodł wszystkie postaci wyrazistym konturem, a ich kształty oddał gęstymi szeregami prostych kresek. Pomyślcie: z powierzchni klocka zostały wydłubane te części, które w odbitce pozostały białe. Czego się nie robi, aby mieć to samo dzieło w wielu egzemplarzach! Jak wielu? Tego dokładnie nie wiemy, ale z klocka twardego drewna można wykonać nawet tysiąc odbitek.

➔ 15. Odbitka graficzna ze sznurkowej matrycy

Ten prosty dekoracyjny wzór powstał przez wielokrotne, rytmiczne odbicie stempla. Matrycę tego stempla wykonano ze sznurka naklejonego na dwóch różnych ściankach pudełka od zapalek.

Odbitki prawie takie same

Przygotuj karton z bloku technicznego, ołówki, kilka kartek z bloku rysunkowego, metr sznurka średniej grubości (2 milimetry), nożyczki, klej w sztyfcie, a także czarną farbę plakatową, odrobinę gęstego mydła w płynie, tackę ze styropianu, małą prostokątną gąbkę, wilgotną ściereczkę do wycierania rąk, papierowy ręcznik i gazetę.

Opracowanie matrycy

- Na kartonie technicznym wykonaj ołówkiem prosty rysunek (w ciągu 15–20 sekund), na przykład przedstaw kształt ryby, węża albo motyla. Otocz go ramką narysowaną od ręki. Na linie rysunku nanoś stopniowo dość grubą warstwę kleju i przyklejaj na nich, mocno dociskając,

odpowiednio przycięte kawałki sznurka. W miejscach, gdzie linie się krzyżują, sznurek należy przeciąć. Kiedy rysunek wraz z ramką stanie się wypukły, będzie to gotowa matryca do wykonania odbitki graficznej.

Wykonanie odbitki

- Na tacce pomieszaj pewną ilość czarnej farby z dodatkiem 1–2 kropli mydła. Następnie niewielką ilość farby nanieś starannie za pomocą gąbki na sznurkowe linie rysunku. Do tak przygotowanej matrycy przyłóż ostrożnie arkusz papieru, a na nim połóż jeszcze blok i całość mocno przyprasuj dłonią. Odbitka graficzna gotowa!
- Możesz wykonać kilka takich odbitek i wybrać najlepszą.

Pomysł i odpowiedź

1. Wyjaśnij, co to jest grafika.
2. Wymień kolejne etapy przygotowania pracy graficznej.

6. Frotaż (przecierka)

Przedstawimy wam jeszcze jedną technikę, dającą bardzo interesujące efekty plastyczne. To przecierka, zwana (z języka francuskiego) frotażem. **Frotaż jest techniką plastyczną polegającą na położeniu papieru na rozmaite przedmioty i pocieraniu go z wierzchu ołówkiem lub kredką – w ten sposób uzyskuje się odcisk tych przedmiotów.** Frotáže można robić, wykorzystując różne twarde materiały o ciekawie ukształtowanej powierzchni (na przykład drewniane deseczki o interesującym biegu słojów).

Techniką tą posługuje się niewielu artystów, możecie jednak śmiało dołączyć do ich grona.

↓ **16. Max Ernst, *Las*, 1929, frotaż**

Oto frotaż znakomitego niemieckiego artysty, łączący uproszczony rysunek z przecierką wykonaną z różnie układanych fragmentów rozmaitych powierzchni. Porównaj z tą pracą własne przecierki wykonane w zadaniu plastycznym. Wydobywanie rysunku.

Wydobywanie rysunku

Przygotuj karton z bloku technicznego, cienki papier rysunkowy, grubszą tkaninę o wyrazistym splocie nitek, nożyczki, klej w sztyfcie oraz jesienne liście różnego kształtu i odmiennej wielkości. Naszykuj też kredki bez oprawy (pastele).

- Ułóż na kartonie i przyklej kompozycję z liści oraz z kształtów wyciętych z tkaniny. Może to być na przykład widok pola z drzewami (będą nimi odwrócone liście).

- Na skomponowany obraz połóż arkusz cienkiego papieru i pocieraj kredką ułożoną bokiem do płaszczyzny. Uzyskasz w ten sposób przecierkę, czyli frotaż.
- W podobny sposób możesz wykonać kolejną przecierkę, używając tym razem kredki w kilku wybranych kolorach, np. w barwach jesieni.
- Zastanów się, jak inaczej można wykorzystać przygotowaną matrycę.

Wyszukaj, pomyśl i odpowiedz

1. Wyjaśnij, na czym polega frotaż.
2. Wyszukaj w internecie przykłady twórczości Maxa Ernsta. W jakiej dziedzinie sztuki, oprócz grafiki, artysta ten zastosował technikę frotażu?

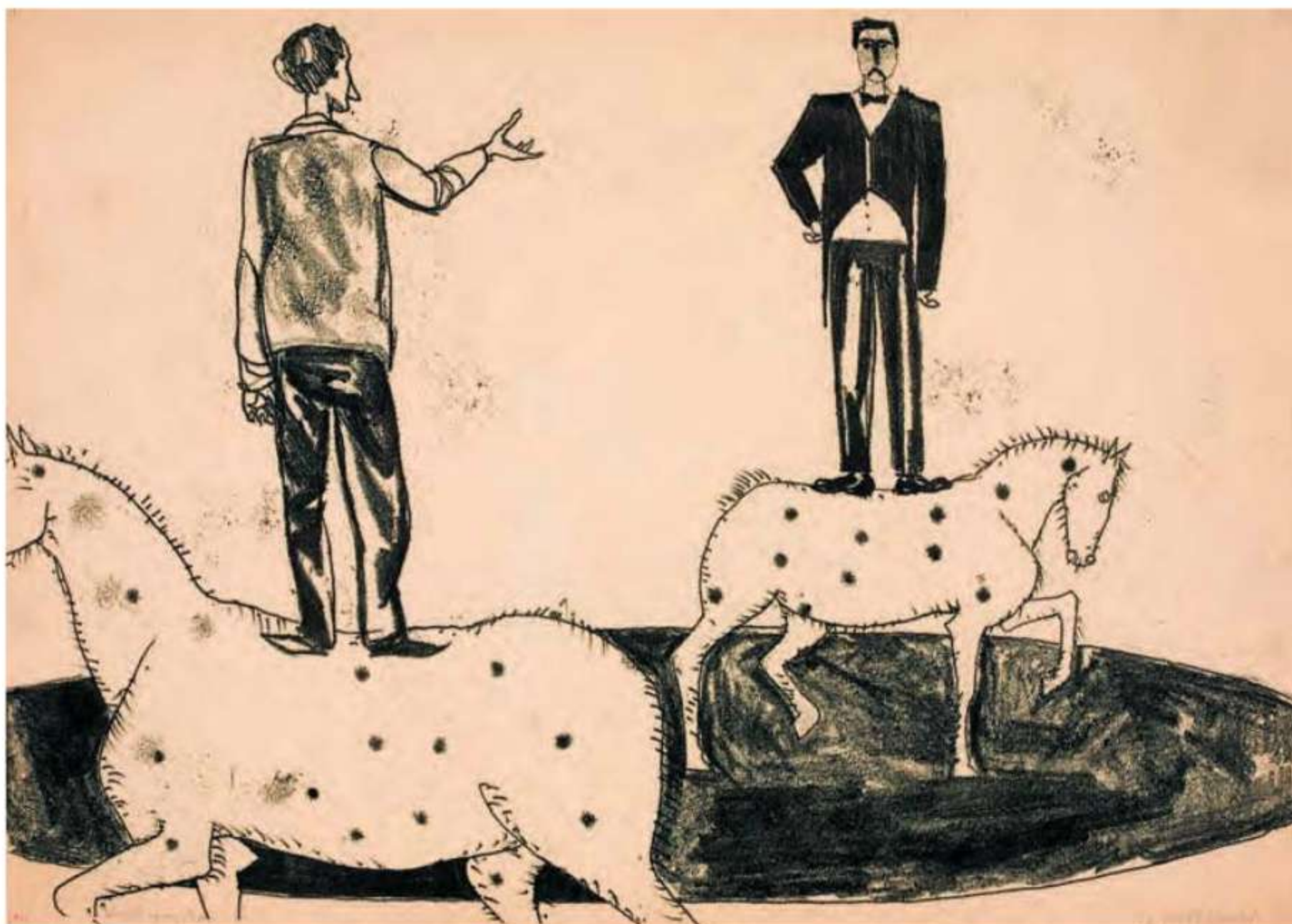
7. Druk płaski z niespodzianką

Technika graficzna, którą posłużycie się w ćwiczeniu *Jedyna, niepowtarzalna* (s. 24), ma swoją nazwę. To **monotypia**, czyli **grafika w jednej odbitce**. Można ją wykonać dwoma sposobami: tak jak opisano w naszym ćwiczeniu plastycznym, albo rysując lub malując kompozycję na płytce jak na papierze. Technika ta cieszy się powodzeniem u wielu artystów. Kreski i plamy odbite w ten sposób są bardzo interesujące, miękkie, trochę rozmazane (zależy to od ilości nałożonej farby). Ich wygląd bywa zwykle niespodzianką, gdyż trudno przewidzieć dokładnie, co się zobaczy po zdjęciu z płyty papieru z odcisniętą kompozycją.

↓ **17. Andrzej Wróblewski, *Konie w cyrku*, XX wiek, monotypia**

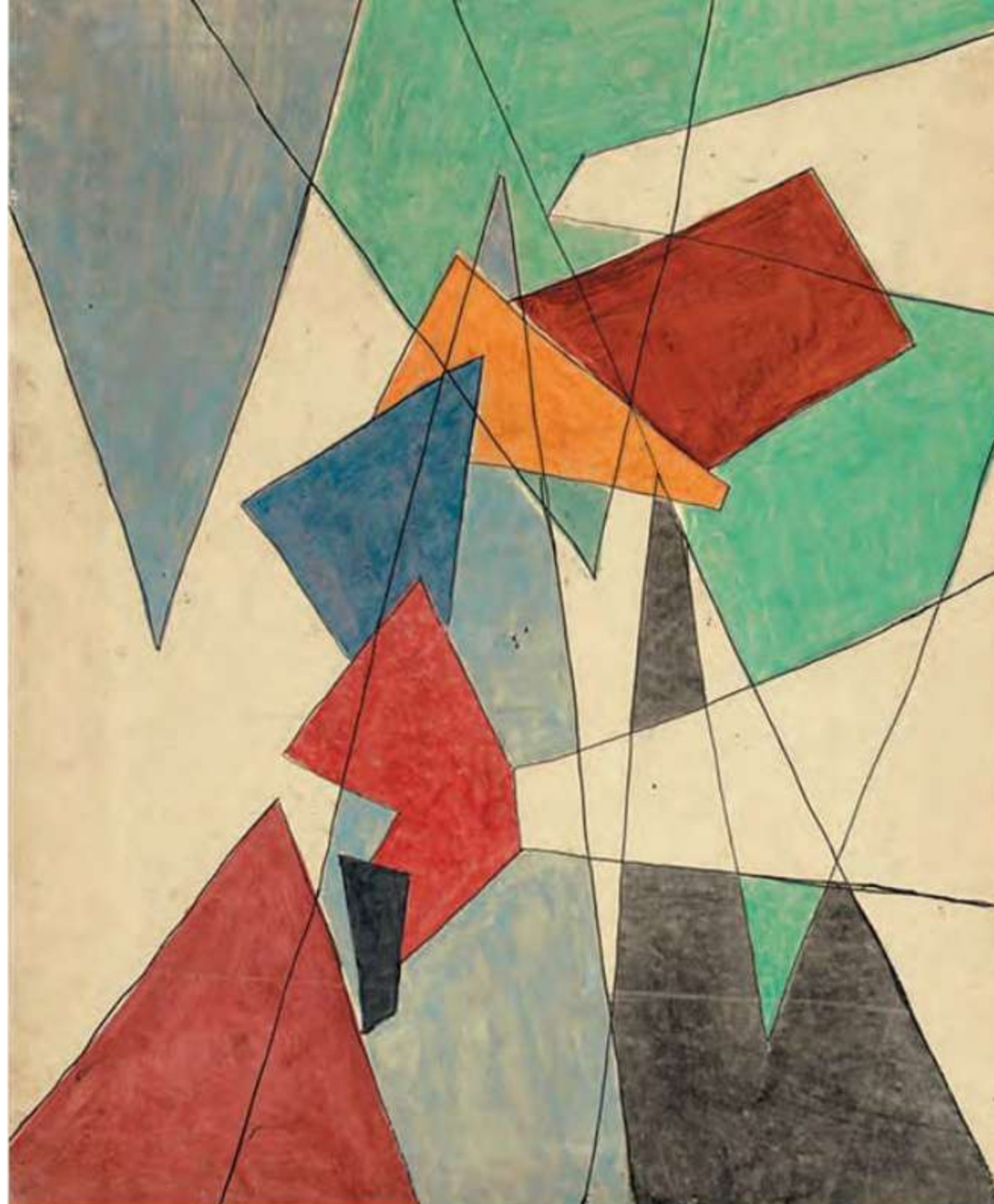
Oto żartobliwa scenka, niby z cyrku. Dwaj jeźdźcy, zamiast popisywać się jazdą na rozbrykanych koniach, stoją spokojnie na ich grzbietach, jakby prowadzili rozmowę, a i konie nie przejawiają chęci

do galopu. Dzieło powstało w technice monotypii. Kreski i większe płaszczyzny są delikatne, jakby narysowane miękkim ołówkiem. Gdyby artysta do wykonania rysunku użył więcej farby, kreski wyglądałyby inaczej: byłyby szersze, mocniejsze i miałyby nierówne brzegi.

➔ **18. Maria Jarema,**
Kompozycja, 1950,
monotypia

A oto przykład kolorowej monotypii, dzieło polskiej malarki tworzącej w tej technice w latach 50. ubiegłego wieku. Dzięki użyciu kolorowych farb odbitka może oddziaływać zarówno liniami, jak i płaszczyznami barw.

Jedyna, niepowtarzalna

Przygotuj: płytkę (kasetkę od CD), tackę ze styropianu, małą gąbkę, farby plakatowe, przycięty patyk (lub ołówek z wyłamanym grafitem), cienki twardy pędzelek oraz kilka czarnych lub kolorowych kartoników. Potrzebne będą również: papierowy ręcznik, woda i folia ochronna na stół.

- Pokryj powierzchnię płytki równomierną warstwą farby, np. uderzaj w płytkę gąbką pokrytą farbą. Na tak przygotowanym tle wykonaj patykiem dowolny rysunek.
- Przyłóż ostrożnie do płytki kartonik i przyprasuj go dłonią. W ten sposób powstanie odbitka twojego rysunku.

PORADA: rysunek należy wykonać dość szybko, zanim farba na płytce wyschnie.

- Inną wersją zadania może być odbicie rysunku wykonanego pędzelkiem i farbą na czystej płytce. Istnieje nieskończenie wiele sposobów tworzenia tego typu odbitek. Jeśli masz inny pomysł, spróbuj go zrealizować.

Pomysł i odpowiedź

- 1.** Co charakteryzuje monotypię? Podaj dwa sposoby tworzenia w tej technice graficznej.
- 2.** Dlaczego monotypię nazywamy drukiem płaskim z niespodzianką?

The background features three horizontal paint strokes: a blue one at the top, a yellow one in the middle, and a green one at the bottom. On the left side, a paintbrush with a dark handle and reddish-brown bristles is positioned vertically. On the right side, two paintbrushes with reddish-brown bristles are positioned vertically, one near the top and one near the bottom.

O barwie i o malowaniu

- Dowiem się, co to jest malarstwo.
- Poznam dwa główne środki artystyczne, którymi posługuje się malarz.
- Poznam cztery różne techniki zaliczane do malarstwa.
- Wymienię barwy podstawowe i pochodne.
- Podzielę barwy na ciepłe i zimne.
- Rozpoznam gamę kolorystyczną w obrazie lub na rysunku.
- Zrealizuję pracę plastyczną w określonej gamie barw.
- Wskażę akcent kolorystyczny.

8. Malarstwo, czyli kolory na płaszczyźnie

↓ **19.** Leon Wyczółkowski, *Kaczeńce*, 1903, pastel na kartonie

To przykład obrazu wykonanego prostą, ale niezwykle efektowną techniką pastelu. Kredki pastelowe są powszechnie dostępne, nie wymagają szczególnego podłoża ani skomplikowanego procesu nakładania – śmiało możecie posługiwać się tą techniką w swoich pracach plastycznych.

Zanim przyjrzymy się lepiej magicznej krainie kolorów, przedstawimy wam dziedzinę, w której kolor jest podstawowym i najważniejszym narzędziem. To malarstwo.

Malarstwo jest działem twórczości, w którym na wybranej powierzchni artysta tworzy swoje dzieło, posługując się kreską i barwą. To dzieło nazywamy obrazem.

Dzieło malarskie, czyli obraz, to płaska powierzchnia, inaczej – płaszczyzna. Może być nią rozpięte na ramie płótno, deska, ściana, a nawet... okno! Na takich powierzchniach artyści tworzą swoje obrazy.

Malarze posługują się różnymi **technikami malarskimi**. Niektóre z nich są dostępne dla każdego – jak farby **akwarelowe** (o których jeszcze będziemy mówili w tym podręczniku) lub **pastele**.

Artyści stosują też techniki trudniejsze, wymagające specjalnego przygotowania podłoża i kładzenia kolejnych warstw na powierzchni w ściśle określonej kolejności. Tych bardziej skomplikowanych, na przykład **techniki olejnej**, uczą się młodzi kandydaci na malarzy w szkołach plastycznych i w akademiach sztuk pięknych.

Do malarstwa zalicza się również **kolaż**, czyli dobrze wam znana kolorową wyklejankę, oraz **mozaikę**, to jest obraz stworzony z naklejonych na powierzchnię drobnych kawałków szkła lub kamyków. Także **witraż**, czyli obraz powstały z połączonych z sobą kolorowych szkieł, jest jedną z technik

← **20. Józef Mehoffer,**
Dziwny ogród, 1903, olej
na płótnie

Obraz został wykonany techniką olejną – płótno naciągnięte na drewnianą ramę (czyli blejtram) pokrywa się warstwą mieszaniny kleju i gipsu – to tak zwany grunt. Dopiero na zagruntowane płótno nakłada się wiele warstw lekkiej, półprzezroczystej farby. Cały obraz jest pokrywany warstwą żywicy. To oczywiście jeden ze sposobów malowania tą techniką.

↓ **21. Stanisław Wyspiański,**
witraż z kościoła Franciszkanów
w Krakowie, 1897–1904

Przykład szklanego obrazu, czyli witrażu. Kawałeczki barwionego szkła, przycięte dokładnie według projektu artysty, łączy się ołowianymi ramkami. Całość witrażu zostaje osadzona najczęściej w oknie.

malarskich. Przykłady takich dzieł poznacie w dalszych latach nauki o świecie sztuk plastycznych.

Przez wieki malowano na płaskich powierzchniach. Ale, jak przekonacie się w dalszym toku nauki, niektórych twórców znudziła płaska powierzchnia do zamalowania, zaczęli więc do niej przyklejać i montować na niej rozmaite przedmioty. Czy to jeszcze malarstwo? Krytycy sztuki spierają się o to. Na szczęście jednak wciąż powstają i zachwycają nas dzieła, które bez wątpliwości możemy nazwać obrazami.

➔ 22. Mozaika z mauzoleum

Santa Costanza (czytaj: kostanca) w Rzymie, IV wiek

Technikę mozaiki również zalicza się do malarstwa. Obraz powstaje przez ułożenie drobnych barwnych kamieni, kawałków szkła lub ceramiki na odpowiednim podłożu, a mianowicie mokrej zaprawie. Całość po wyschnięciu zespala się ze sobą, dzięki czemu staje się niezwykle trwała. To mauzoleum, czyli wielki grobowiec poświęcony córce rzymskiego cesarza Konstantyna, Konstancji, wzniesiono i udekorowano mozaikami ponad 1500 lat temu!

Jeden motyw – trzy obrazki

Przygotuj karton z bloku technicznego A3 i ołówek, a do tego: pastele, kolorowe papiery, nożyczki, klej w sztyfcie oraz farby akwarelowe, mały pędzelek i naczynie z wodą.

- Podziel karton, ułożony poziomo, na trzy równe części, załamując go dwukrotnie do środka. Następnie rozprostuj go i złóż na pół w przeciwną stronę. Przetnij karton wzdłuż tego zgięcia. Tak powstaną dwa pasy – każdy z trzema płaszczyznami.
- Przedstaw na każdej z trzech płaszczyzn pierwszego paska ten sam motyw na barwnym tle, na przykład owoc albo kwiat,

stosując trzy techniki malarskie w następującej kolejności:

1. pastel,
 2. kolaż,
 3. akwarela.
- Na drugim pasku, w każdej z trzech części, narysuj od ręki podobne okienka i je wytnij. Tak powstaną trzy ramki do trzech wykonanych wcześniej prac. Nałóż je na swoje obrazki i przyklej (tylko pionowe listwy). Podpisz ołówkiem każdą technikę malarską.
 - Porównaj efekty różnych sposobów tworzenia barwnego obrazu i wskaż technikę, która wydaje ci się najbardziej interesująca.

Pomysł i odpowiedź

1. Wymień główny środek wyrazu artystycznego, którym posługuje się malarz.
2. Wymień poznane w tym rozdziale techniki zaliczane do malarstwa.

9. Barwy czyste – podstawowe i pochodne

Wyobraźcie sobie malarza przy sztaludze w chwili, gdy przystępuje do pracy nad obrazem. Z jaką uwagą wyciska na paletę z wybranej tuby odrobinę farby, a potem z innej – kolejną porcję, i jeszcze trochę z tej, i jeszcze odrobinę z tamtej, by starannie mieszać te kolory w celu uzyskania pożądanej barwy. Wreszcie jest! O taki kolor właśnie chodziło!

Dobierając kolor, który położy na płótnie, a następnie obmyślając dla niego barwne towarzystwo, artysta kieruje się w pewnym stopniu wyczuciem, ale przede wszystkim doświadczeniem i wiedzą o pięknym, tajemniczym świecie barw. Spróbujmy poznać ten świat.

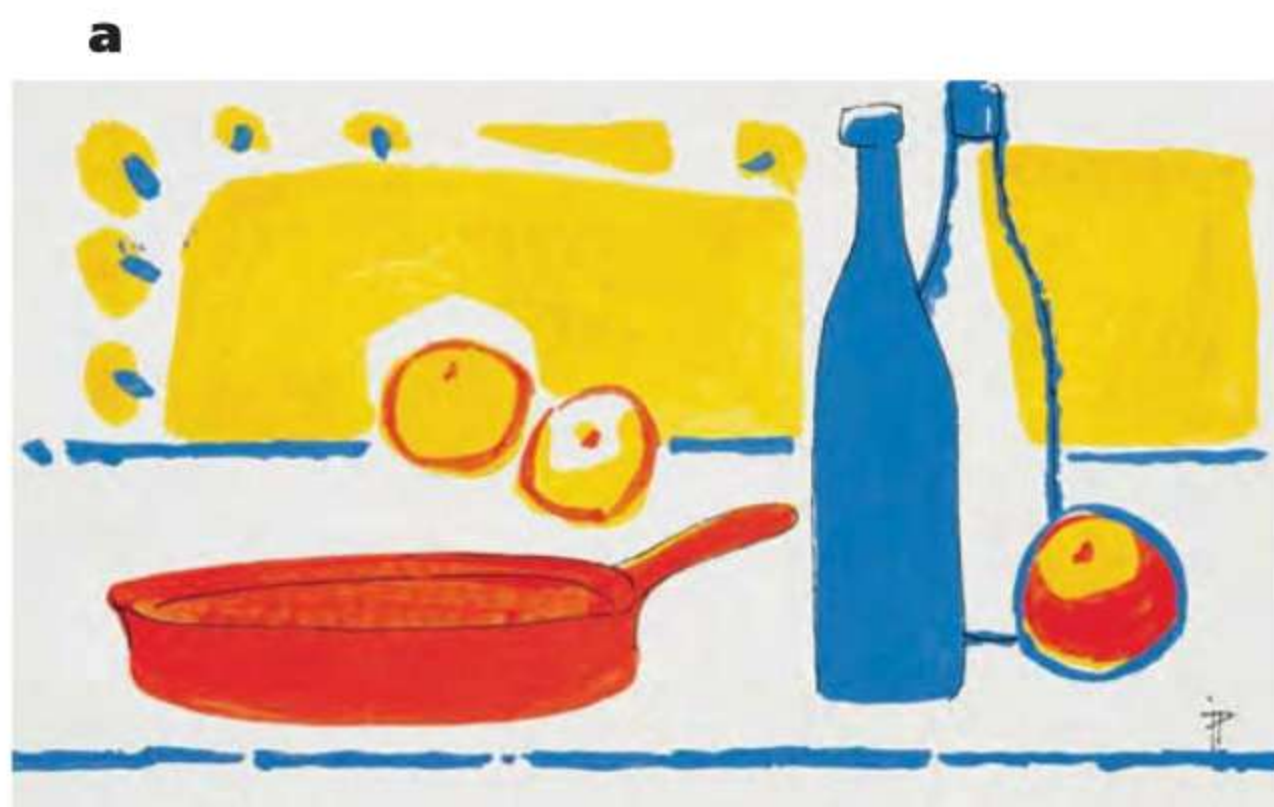
W wielkim zespole barw istnieją trzy barwy podstawowe oraz trzy pochodne. **Barwy podstawowe to czerwona, żółta i niebieska.** Nazywamy je podstawowymi, ponieważ nie można ich uzyskać ze zmieszania farb o jakichkolwiek innych barwach.

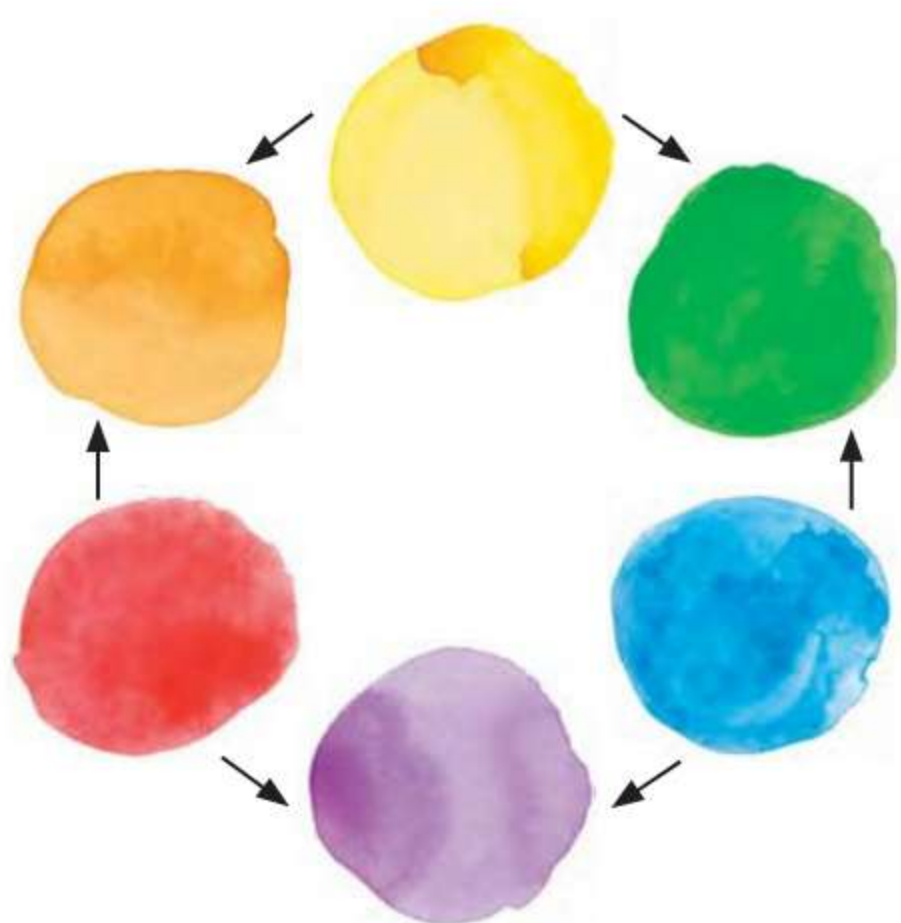

↑ **23. Barwy podstawowe**

↓ **24 a, b. Janusz Przybylski, *Martwa natura*, XX wiek**

Oto dwa obrazki przedstawiające zwyczajne przedmioty (to tzw. **martwa natura**), namalowane specjalnie dla was przez profesora Janusza Przybylskiego: pierwsza (a) w kolorach podstawowych, druga (b) w barwach podstawowych i pochodnych. Która wydaje się wam ciekawsza?

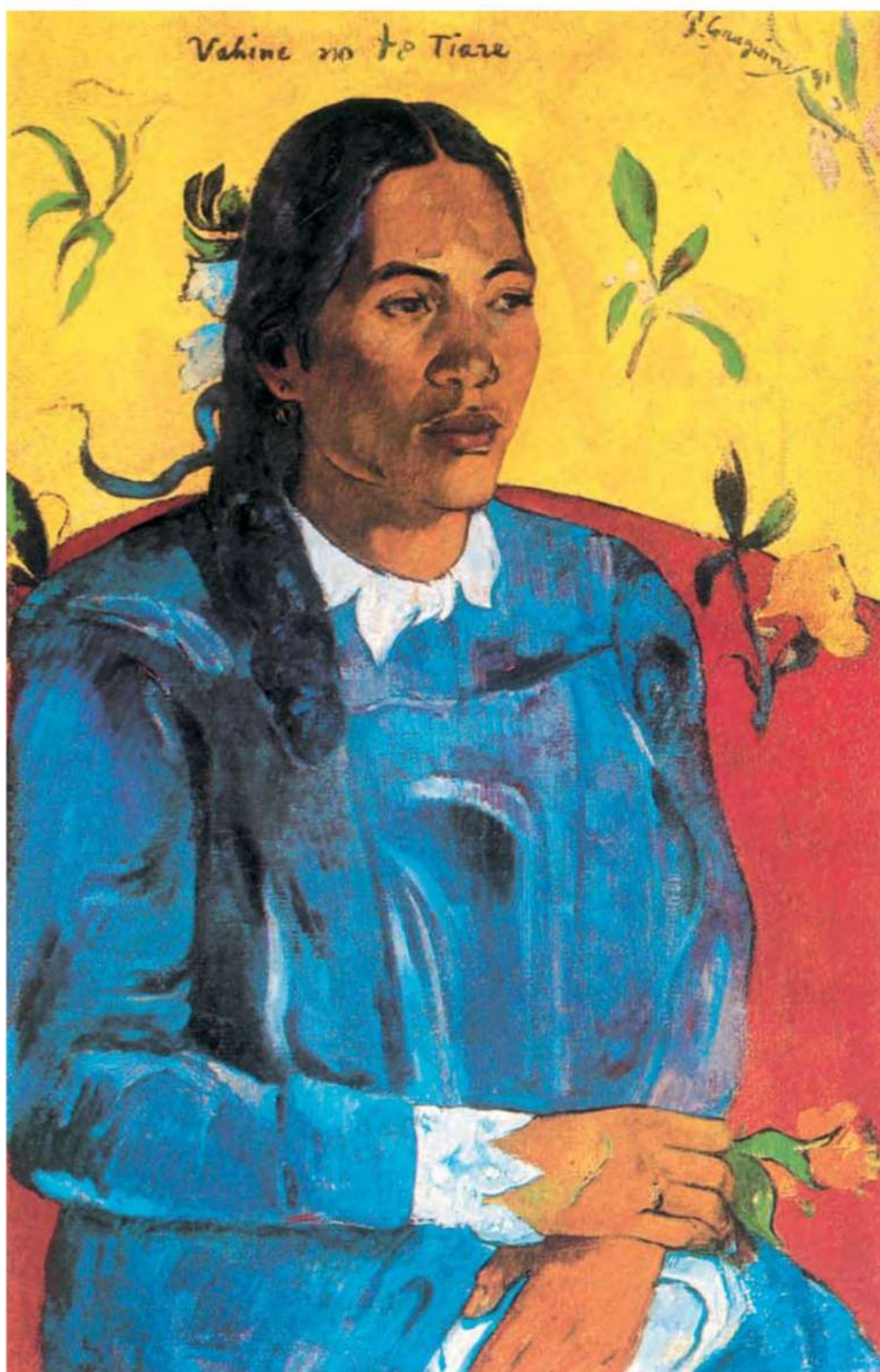

↑ **25.** Barwy podstawowe i pochodne

Trzy barwy podstawowe, zmieszane parami, dają trzy nowe barwy, czyli barwy pochodne. Ze zmieszania barwy czerwonej z żółtą uzyskuje się barwę pomarańczową (oranż). Zmieszanie barwy czerwonej z niebieską daje barwę fioletową. Z połączenia barwy niebieskiej z żółtą powstaje barwa zielona. A zatem: barwy pomarańczowa, fioletowa i zielona pochodzą z łączenia parami barw podstawowych – są ich pochodnymi.

➔ **26.** Paul Gauguin (czytaj: pol gogę), *Kobieta z kwiatem*, 1891

Ten piękny portret wybitnego malarza francuskiego został namalowany w przeważającej części w kolorach podstawowych. Mimo to nie wydaje się ubogi kolorystycznie, wręcz przeciwnie – nasycone, soczyste barwy dają wrażenie kolorystycznego bogactwa.

Dwie farby – wiele kolorów

Przygotuj dwa kartony do malowania, farby akwarelowe lub plakatowe, naczynie z wodą, pędzle różnej grubości, paletę (tackę ze styropianu) do mieszania farb oraz podkład z gazety.

- Na jednym kartonie, ułożonym pionowo, sprawdź, jakie barwy można uzyskać, mieszając kolejno trzy pary barw podstawowych:
1. żółtą i czerwoną,

2. błękitną i żółtą,

3. czerwoną i błękitną.

- Na drugim kartonie namaluj obrazek, którego kolory powstaną ze zmieszania tylko jednej pary barw. Wybrane kolory mieszaj w rozmaitych proporcjach, aby uzyskać bogactwo ich odcieni. A oto propozycje tematów: *Gorący taniec*, *Rodzina Zielonków*, *Fioletowa moda*.

- Kiedy twój malunek wyschnie, aby urozmaicić jego formę, możesz użyć czarnej kredki – na przykład żeby wzmocnić kontury namalowanych kształtów.

Warto wiedzieć, że dzięki połączeniu w odpowiednich proporcjach barw podstawowych, drukuje się kolorowe reprodukcje w książkach i albumach, przeróżne reklamy oraz plakaty, które oglądamy, kiedy idziemy czy jedziemy ulicami miast.

Zanim wydrukuje się plakat albo reprodukcję, najpierw wykonuje się trzy klisze, osobno dla barwy czerwonej, żółtej i niebieskiej. Obejrzone przez szkło powiększające przedstawiają one gęstwinę kropeczek lub gęste rzędy kreseczek. Podczas druku z połączenia kropeczek czerwonych i niebieskich otrzymuje się kolor fioletowy, niebieskich i żółtych – zielony, a czerwonych z żółtymi – pomarańczowy. Odcień barwy zależy od gęstości kropeczek odpowiednich barw składowych.

Pomysł i odpowiedź

- 1.** Wymień trzy barwy podstawowe i trzy pochodne. Powiedz, dlaczego je tak nazywamy, i odszukaj je w barwnych reprodukcjach obrazów zamieszczonych w tym podręczniku.
- ★ Opisz, w jaki sposób powstają reprodukcje barwne zamieszczane w książkach, albumach i czasopismach.

10. Barwy ciepłe i zimne

Nasz świat barw możemy też podzielić na rodzinę barw ciepłych (gorących) oraz rodzinę barw zimnych (chłodnych). Wskazanie, do jakiej rodziny należy barwa czerwona lub pomarańczowa, a do jakiej niebieska, nie sprawi wam trudności. Czerwień kojarzy się z ciepłem (ogień, słońce), a błękit z chłodem (woda, lód). Barwy ciepłe ożywiają nas, działają pobudzająco – jak ogień albo zachód słońca. Natomiast barwy zimne uspokajają i dają ukojenie – jak błękit nieba lub zieleń lasów i pól.

👇 **27. Stanisław Gałek, *Morskie Oko*, 1927**

Górski, pochmurny krajobraz został namalowany przez polskiego malarza w kolorach chłodnych – w różnych odcieniach błękitu i zieleni.

Trzeba dodać, że odcień, a tym samym i temperatura barwy pochodnej, zależą od proporcji, w jakich zostały zmieszane barwy podstawowe. I tak, jeśli w połączeniu czerwieni z kolorem żółtym będzie przeważać żółty, powstała farba pomarańczowa będzie miała odcień jaśniejszy niż wówczas, gdybyśmy użyli więcej czerwieni. Jeśli w mieszance farby niebieskiej z żółtą użyjemy więcej tej pierwszej, zieleń okaże się ciemniejsza, bardziej chłodna niż w mieszance z przewagą barwy żółtej.

↑ **28. Józef Chełmoński,**
Pastuszkowie przy ognisku,
1895–1900

Ta scena, z trojgiem dzieci przy ognisku rozpalonym na polu, została namalowana w barwach ciepłych: odcieniach żółtego, czerwieni i brązu.

Ciepły czy chłodny obraz?

Przygotuj karton do malowania dowolnego formatu i pastele albo – jeśli wolisz – farby, paletę, pędzelki, naczynie z wodą i podkład z gazet.

- Oto proponowane tematy (tytuły) do wyboru:

Kraina tysiąca jezior,

Słodkie ucztowanie, Lot

w przestworzach, Słoneczne

popołudnie, Wodnik i Panna

Wodna, Przytulny kącik.

Namaluj obrazek, wypełniając barwami całą powierzchnię kartonu.

- Ustal na wstępie, jaką rodzinę kolorów – ciepłych czy chłodnych – zastosujesz w swoim obrazie. Postaraj się, aby pomimo ograniczonego wyboru barw, zaprezentować bogactwo tonów i odcieni.

- Jeśli twój wybór padł na rodzinę barw chłodnych, zastanów się, czy na obrazku znalazłoby się miejsce dla niewielkiego przedmiotu o cieplej barwie. Namaluj ten przedmiot i sprawdź uzyskany efekt kolorystyczny.

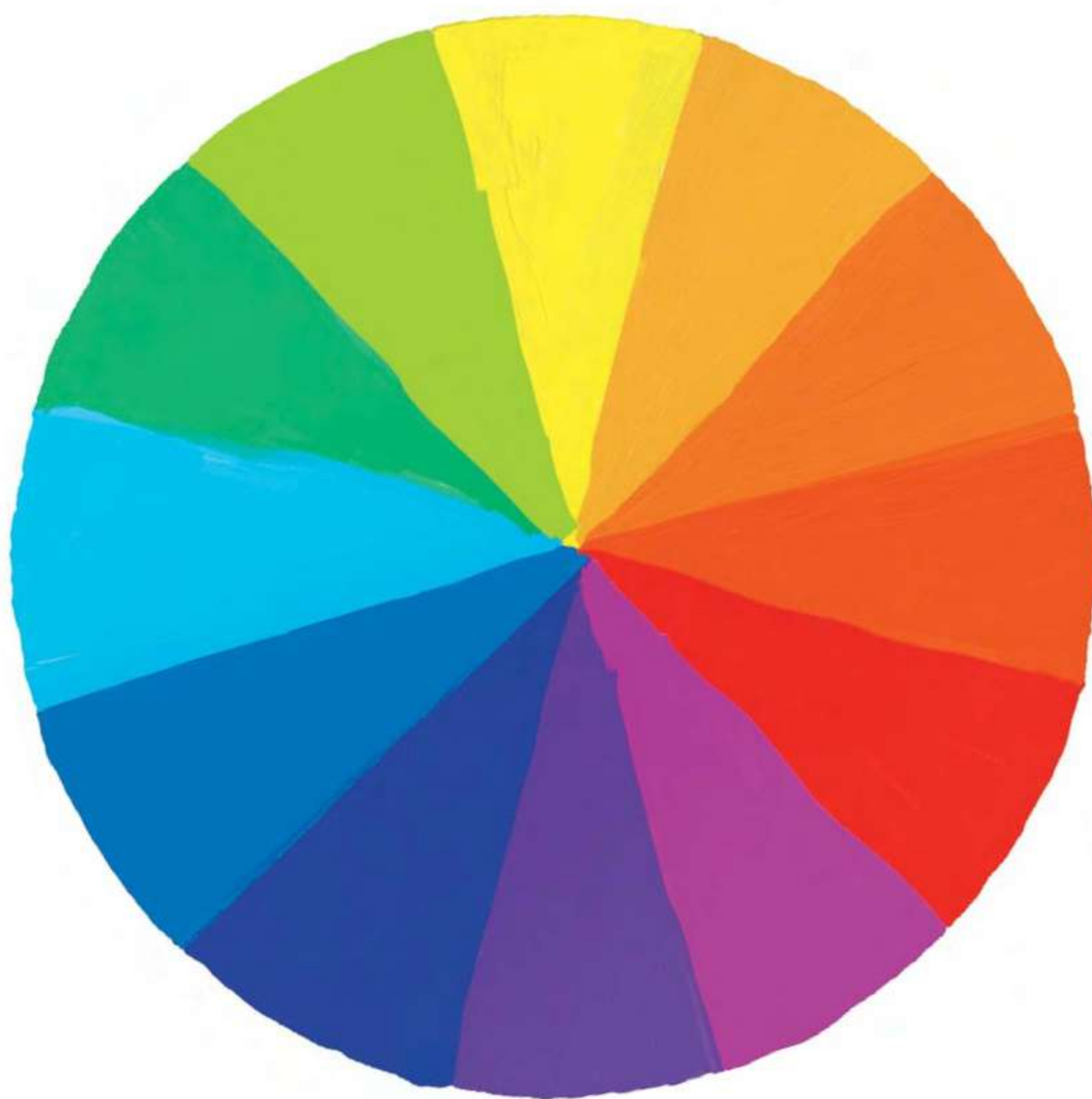

Pomysł i odpowiedź

1. Podaj przykłady barw zimnych i ciepłych.
 2. Wyjaśnij, od czego zależy temperatura barwy pochodnej.
- ★ Wyobraź sobie, że jesteś osobą decydującą o tym, jakie barwy wykorzystać przy malowaniu i urządzeniu wybranego pomieszczenia: własnego pokoju, sali szkolnej, poczekalni w przychodni lekarskiej, sklepu osiedlowego lub innego dowolnego wnętrza. Zastanów się i powiedz, jakich kolorów użyjesz, zimnych czy ciepłych, i dlaczego.

11. Gama barwna. Akcent kolorystyczny

Gdy w muzeum albo w albumie oglądamy obrazy i chcemy je opisać, od razu możemy określić, jakie barwy w nich występują, czyli w jakiej **gamie barwnej** zostały namalowane. Jeśli artysta posłużył się kolorami całego tak zwanego **kręgu barw**, na przykład czerwonym, pomarańczowym, zielonym, niebieskim, powiemy wówczas, że obraz został **namalowany w szerokiej gamie barwnej**. Na takim obrazie kolory zimne i gorące silnie ze sobą kontrastują.

← 29. Koło barw

Macie przed sobą ilustrację przedstawiającą koło (albo krąg) barw. To jakby wzorcowy magazyn, gdzie kolory, które znamy i którymi artyści posługują się podczas malowania obrazów, są ułożone w pewnym porządku, który przypomina tęczę – od gorącej czerwieni do fioletu.

↓ **30. Maurice de Vlaminck**

(czytaj: moris de wlamęk),

Sekwana w Chatou

(czytaj: szatu), 1906

W tym obrazie spotkały się najważniejsze kolory z koła barw: czerwony, pomarańczowy, żółty zielony, niebieski i fioletowy (cała tęcza!). Barwne plamy różnego kształtu zostały rozłożone na całej płaszczyźnie obrazu i utworzyły kolorowy pejzaż z postaciami na płynącej środkiem rzeki łódce. Nie mamy wątpliwości, że widzimy tu szeroką gamę barw.

Natomiast kolory leżące w kole barw blisko siebie, po stronie gorącej lub chłodnej, nazywamy gamą wąską. **Jeśli będzie to grupa barw ciepłych, nazwiemy ją wąską gamą barw ciepłych.** Jeśli chłodnych – będzie to **wąska gama barw chłodnych.** Czasami takie gamy bywają w dziele ograniczone do niewielkiej liczby kolorów. Wtedy lepiej mówić o **tonacji kolorystycznej** – cieplej albo chłodnej.

Cechy barw i umiejętność ich zestawiania są związane z właściwościami ludzkiego oka. Wiedza o tych właściwościach jest dla malarza bardzo istotna.

↑ **31. Julian Fałat, *Krajobraz zimowy z rzeką*, 1907**

Równinny krajobraz, namalowany przez znakomitego polskiego malarza, ukazuje zakole rzeki wijącej się w zaśnieżonym krajobrazie. Chłodne błękity, trochę bieli i zielonkawej szarości tworzą wąską gamę barw chłodnych. Obraz wydaje się zimny nie tylko dzięki swojej tematyce, lecz także ze względu na kolory użyte przez malarza.

Gama barwna zastosowana na przykład w jakimś wnętrzu bardzo silnie działa na osoby, które w nim przebywają. Dlatego chłodną gamę barw stosuje się w takich miejscach, w których chcemy osiągnąć wrażenie spokoju i wyciszenia.

Zapisane w barwnej gamie

- Posługując się komputerem, wykonaj dwa napisy. Mogą to być tytuły zaproponowane w poprzednim ćwiczeniu – *Ciepły* czy *chłodny obraz?* (s. 34).
- Wybierz spośród nich jeden, który „widzisz” w barwach ciepłych, a drugi, dla którego będą odpowiednie barwy zimne.
- Następnie wymyśl i wykonaj trzeci napis, którego wymowę (nastrój) najlepiej określi szeroka gama barwna. Zanim zrealizujesz ćwiczenie, pomyśl również, jaki kształt (krój) liter będzie najlepszy dla każdego z napisów.
- Zadanie to można wykonać w programie Word.

Czasem artysta maluje obraz w wąskiej gamie barw chłodnych, a potem dochodzi do wniosku, że dzieło czegoś brakuje, że jest zbyt monotonne. Może wówczas ożywić obraz przez dodanie nawet niewielkiej plamy w ciepłym kolorze. Sprawi ona, że obraz zacznie „dźwięczeć” i również jego chłodne kolory będą przy wesołym przybyśzu jaśnieć całą swoją urodą. Taką **barwną plamę o wyższej temperaturze, dodaną do wąskiej gamy barw chłodnych, nazywamy akcentem kolorystycznym.**

➔ **32. Henri Rousseau**
(czytaj: enri ruso), **Brzegi rzeki Oise** (czytaj: uaz),
1905

Obraz, namalowany chłodnymi kolorami zieleni i błękitu, przedstawia brzegi francuskiej rzeki Oise z rosnącymi na nich drzewami oraz dwie małe łódeczki płynące rzeką. Aby ożywić swoje dzieło, malarz wprowadził akcent kolorystyczny – namalował jedną z łódek i flagę na drugiej kolorem czerwonym. Czy słusznie? Oceńcie to sami, przestaniając te plamki paskami koloru białego, zielonego lub niebieskiego.

Pomysł i odpowiedź

- 1.** Wyjaśnij różnicę między szeroką i wąską gamą barwną.
- 2.** Powiedz, jakie barwy silnie ze sobą kontrastują.
- 3.** Wymień dwa rodzaje gamy barwnej.
- 4.** Opisz, po co w obrazie stosuje się akcent kolorystyczny.

O kompozycji w malarstwie

- Dowiem się, co to jest kompozycja.
- Poznam zasadę równowagi w kompozycji i zastosuję ją w pracy plastycznej.
- Poznam przykłady symetrii w naturze i w dziełach plastycznych.
- Wykonam pracę plastyczną realizującą zasadę symetrii.
- Poznam przykłady rytmu w naturze i w sztuce.
- Wykonam stemple i za ich pomocą wzór dający wrażenie rytmu w kompozycji.

12. Zasada równowagi

Przemierzając galerie obrazów w muzeach, przeglądając albumy i książki o malarstwie, zauważamy od razu, że nie ma dwóch obrazów skomponowanych jednakowo, a nawet podobnie, że kompozycji jest tyle, ile obrazów. Czy wobec tego nie istnieje żadna zasada, reguła, której malarz musi się podporządkować, aby stworzyć dzieło doskonałe, a przynajmniej udane?

Jest taka zasada. Nazywamy ją **zasadą równowagi**. Nie zna jej otaczająca nas natura, ale nieporządek, chaos we wzajemnym układzie elementów przyrody nie szkodzi jej pięknu, a nawet zwiększa jej różnorodność i bogactwo. W dziele sztuki taki chaos byłby nie do pomyślenia. Na straży porządku stoi tu właśnie zasada równowagi. **Równowaga w obrazie to jakby waga, której odważnikami są kształty różniące się wielkością oraz „ciężarem” swoich kolorów.** Kolory gorące wydają nam się bowiem „cięższe” od kolorów chłodnych, a ciemne – „cięższe” od jasnych. Obejrzyjcie reproduktowane w tym rozdziale obrazy i uważnie przeczytajcie podpisy pod nimi.

Ciężkie i lekkie kolory

Przygotuj biały karton i zeszyt z kolorowymi kartkami oraz nożyczki i klej w sztyfcie.

- Wybierz kartki w trzech kolorach: ciemnym, jasnym i jakimś pośrednim (np. fioletowym, żółtym i jasnozielonym).
- Wytnij z tych kartek po kilka prostokątów różnej wielkości. Przyklej po lewej stronie białego

tła duży prostokąt w ciemnym kolorze, a po prawej – równie duży, ale w jasnym kolorze.

Który z tych kształtów wydaje się „cięższy”?

- Pomyśl, w jaki sposób można wyrównać ciężar obu części kompozycji, i zrealizuj swój projekt. Jeśli wolisz, do wykonania ćwiczenia możesz użyć farb.

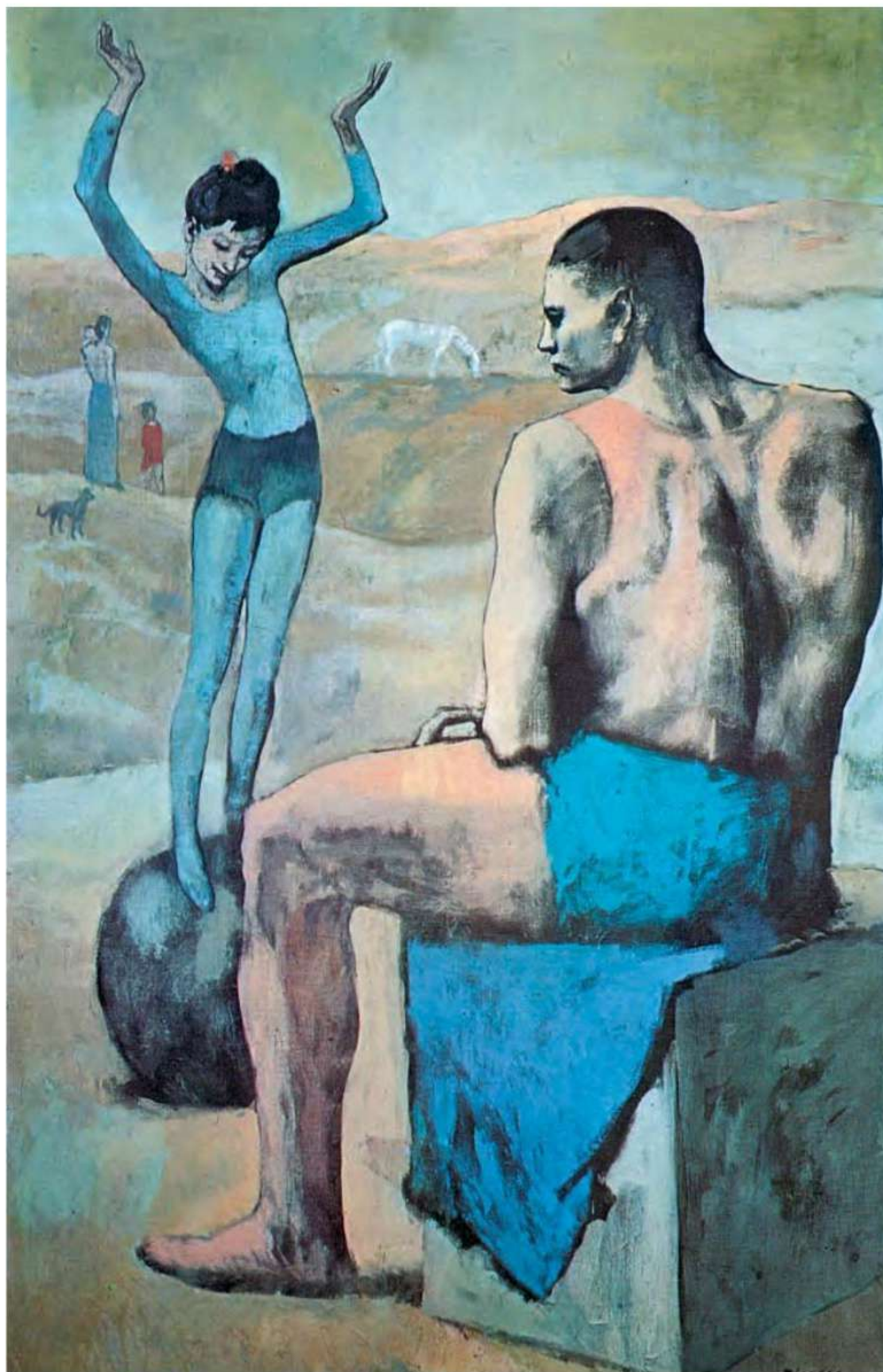

↑ **33. Massimo Campigli** (czytaj: kampili), ***Kobiety na plaży***, XX wiek

Wielu z was bywało na plaży nad morzem lub jeziorem. Ludzie, przybywający tu z rodzinami dla kąpieli i słońca, rozkładają plety gdzie popadnie, tworząc miły, wesoły i kolorowy rozgardiasz. A oto plaża namalowana z zachowaniem zasady równowagi. Jeśli kompozycję tego obrazu podzielimy na pół, wówczas po lewej stronie znajdzie się kobieta w żółtej sukni, po prawej zaś dwie kobiety: jedna w sukni zielonej, a druga w czerwonej. Malarz zdawał sobie sprawę z ciężaru prawej strony obrazu, gdzie znajdują się dwie postaci, z których jedna jest namalowana ciepłą barwą. Dlatego powiększył postać po lewej stronie – wiedział, że w przeciwnym razie żółta plama sukni, jako „lżejsza”, nie zrównoważyłaby dzieła. „Ciężar” parasolki na pierwszym planie po prawej jest zrównoważony przez łódkę namalowaną w tej samej barwie, umieszczoną w lewym górnym rogu obrazu.

➔ **34. Pablo Picasso,**
Akrobatka na kuli, 1905

Obraz ten przedstawia dziewczynkę, akrobatkę cyrkową, ćwiczącą pod okiem atlety (może to jej ojciec?) popisy na kuli. Prawa strona obrazu jest „obciążona” przez potężną postać mężczyzny. Czy może ją zrównoważyć wiotka, delikatna postać ćwiczącej panienki? Ale przecież lewą stronę dzieła obciążają też inne elementy. Widzimy tu, patrząc od dołu: nogę siłacza wysuniętą poza oś obrazu, mocną plamę czarnej kuli oraz figurę dziewczynki z uniesionymi rękami, z których prawa jest wysunięta ku lewej krawędzi obrazu. Znaczną rolę w zrównoważeniu dzieła odgrywają także dwie niewielkie postaci w głębi: kobieta z dzieckiem na ręku i dziewczynka w czerwonej sukience oraz towarzyszący im pies. Spróbujcie tę grupę przestonić palcami, a docenicie jej znaczenie w kompozycji obrazu.

Pomysł i odpowiedź

1. Zastanów się i powiedz, na czym polega równowaga w kompozycji obrazu.

★ Z obu kciuków i palców wskazujących obu dłoni

zrób „ramkę”. Patrząc przez nią, wyszukaj w pejzażu miejskim lub wiejskim taki układ form, który tworzyłby dobrze zrównoważoną kompozycję.

Jeśli masz możliwość, spróbuj sfotografować wybrany fragment pejzażu aparatem cyfrowym lub telefonem komórkowym.

13. Kompozycja symetryczna

Kompozycją idealnie zrównoważoną jest **kompozycja symetryczna** – taka, której **obie połowy po dwóch stronach osi** (w ćwiczeniu *Identyczne czy podobne?* jest to linia zagięcia kartonu) **są takie same** lub bardzo do siebie podobne.

Tutaj przyroda podsuwa nam rozmaite piękne wzory. Symetrycznie zbudowana jest niemal każda istota żywa: człowiek, zwierzęta... Symetryczny jest na przykład liść i płatek kwiatu, są też takie korony niektórych drzew. W sztuce natomiast z kompozycją symetryczną spotykamy się rzadko. Lecz czym jest na przykład wizerunek człowieka namalowanego z przodu?

Identyczne czy podobne?

Przygotuj karton do malowania formatu A3, farby plakatowe, twarde pędzle różnej grubości, papierowy ręcznik do wycierania pędzli, podkład z gazety.

- Złóż karton na pół, zaprasuj go dłonią i rozłóż. Na jednej z połówek namaluj gęstą plakatówką kilka kształtów i linii w dowolnych kolorach.
- Szybko, nim farba wyschnie, złóż karton na pół i znów

przyprasuj go dłonią. Rozłóż karton i opisz efekt, jaki zaobserwujesz.

- A teraz dodaj do tego obrazu nowe elementy. Zrób to tak, aby prawa i lewa część kompozycji zachowały duże podobieństwo, ale nie były identyczne. Zauważ, że artyści nie malują obrazów dokładnie symetrycznych, a jedynie sprawiające takie wrażenie.

↑ **35. Motyl rusałka pawik**

Ten piękny motyl wydaje się doskonale symetryczny.

↑ **36. Liść klonu**

Doskonałość symetrii klonowego liścia zaburza ogonek, który jest lekko przekrzywiony w jedną stronę.

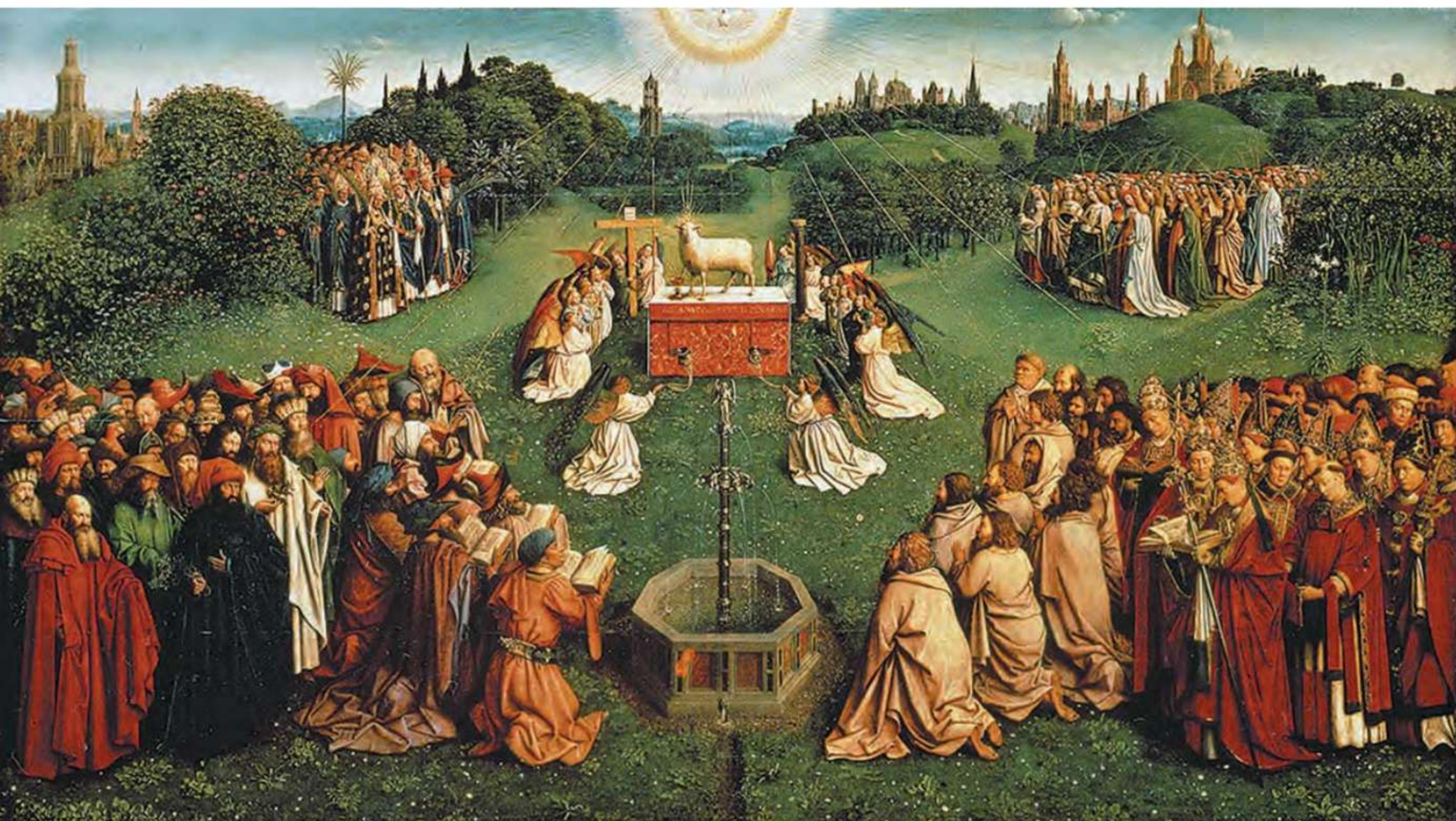
➔ **37. Albrecht Dürer**

(czytaj: direr), **Autoportret**, 1500

Portret własny znanego niemieckiego malarza ukazuje go w ujęciu *en face* (czytaj: an fas), czyli na wprost. To z założenia ujęcie symetryczne. Jednak prawa i lewa strona tego wspaniałego portretu, namalowanego przed ponad pięciuset laty, nie jest identyczna. Symetrię przełamuje wyeksponowana dłoń malarza, trzymająca połę płaszcza, ale również oświetlenie postaci z jednej strony i pogrążenie w półmroku z drugiej.

A oto przykłady kompozycji symetrycznych w obrazach dawnych mistrzów. Popatrzcie na ilustracje w tym rozdziale. Zwróćcie uwagę, że obie połowy każdego z obrazów nie są identyczne, czyli – jak to się mówi w sztuce – nie stanowią swojego lustrzanego odbicia. Takie ujęcie postaci człowieka albo grupy osób wydawałoby się przecież sztuczne i nieprawdziwe. Wystarczy, że po obu stronach panuje kompozycyjne podobieństwo, a więc równowaga – ta, o której mówiliśmy w poprzedniej lekcji.

↑ **38. Jan van Eyck** (czytaj: wan ejk), *Adoracja Baranka*, 1432
 To fragment ołtarza z Gandawy, ukazujący adorację Boga pod postacią Baranka. Poszczególne grupy ludzi i aniołów oddających hołd Barankowi różnią się od siebie, są to bowiem różne postaci. Ale patrząc na to dzieło, mamy wrażenie doskonałej symetrii. Wystarczy, że po obu stronach osi obrazu, biegnącej od kręgu słonecznego przez ołtarz z Barankiem po stojącą poniżej fontannę, grupy modlących się są jednakowo „uporządkowane”. W każdej z nich bowiem postaci usytuowane bliżej środka klęczą w rzędzie, a dalsze stoją lub krocą pogrążone w modlitwie. Podobnie symetrycznie są rozmieszczone postaci aniołów klęczących półkolem wokół ołtarza z Barankiem, a także dwie grupy nadciągające z obu stron na dalszym planie.

Pomysł i odpowiedź

1. Powiedz, jaką kompozycję nazywamy symetryczną.
2. W tym rozdziale wskazaliśmy kilka przykładów symetrii w otaczającym nas świecie. Pomysł i wskaż jeszcze inne.

14. Kompozycja rytmiczna

Częstym sposobem komponowania obrazu jest zasada rytmu. Rytm to powtarzanie się pewnych zjawisk, dźwięków albo form w regularnych odstępach – w czasie albo w przestrzeni. Rytmami są następstwo pór roku, dni i nocy, godzin i minut, regularność nadpływania fal morskich rozbijających się o brzeg, fałdy piasku na pustyni, równe szeregi bruzd na zaoranych polach, rzędy drzew rosnących w równych odstępach na poboczach drogi, a nawet bicie naszego serca oraz regularny krok.

Czy można się dziwić, że z piękna rytmu korzysta również sztuka – muzyka, taniec, malarstwo i rzeźba, a także (o czym przekonacie się w dalszym toku nauki) architektura?

Rytm w obrazie może dotyczyć linii, kształtów, kolorów – właściwie każdego elementu dzieła. **Dzieło, w którym artysta świadomie posłużył się rytmem, nazywamy kompozycją rytmiczną.**

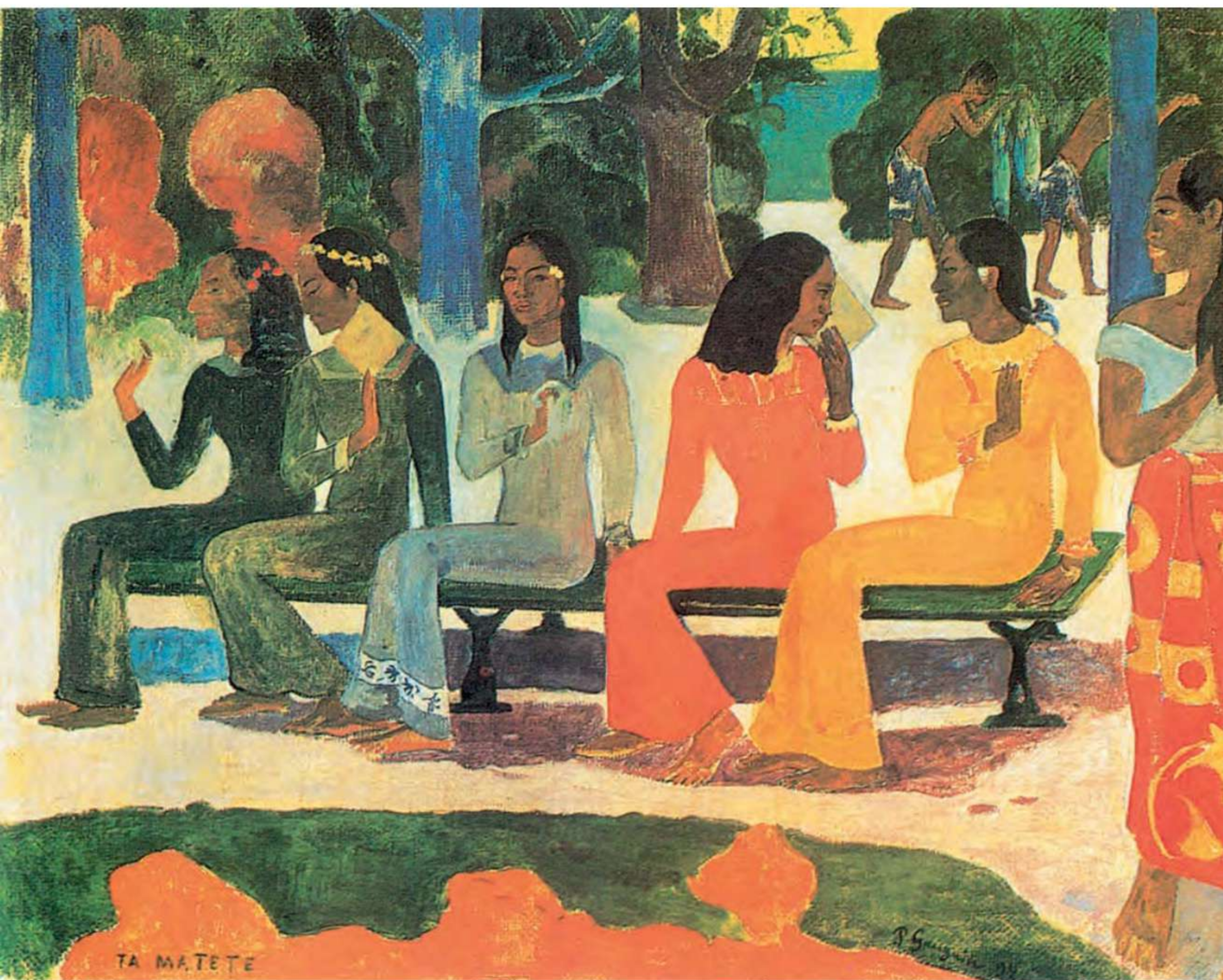
↑ 39. Pajęczyna

W tej malowniczej pajęczynie możemy zaobserwować rozmaite rytmy. Jest to przede wszystkim rytm powiększających się od środka kręgów oraz promieniście rozchodzących się nitek, ale również rytm komórek powstałych przez krzyżujące się linie.

→ 40. Pole lawendy

Rzędy kwitnącej lawendy tworzą rytm kolorowych pasów.

↑ **41. Paul Gauguin, *Ta matete* (*Nie pójdziemy dziś na targ*), 1892**

Obraz znanego nam już malarza francuskiego ukazuje ławkę, na której siedzi w podobnej pozie pięć kobiet. Rytm postaci jest głównym motywem obrazu, choć możemy w nim odnaleźć również inne rytmy: rytm drzew w tle i rytm kroczących mężczyzn w prawym górnym rogu.

Podobnie jak to było z kompozycją symetryczną, o której dowiedzieliście się na poprzedniej lekcji, zasada rytmu w kompozycji nie jest przez artystów stosowana mechanicznie i przesadnie dokładnie. Wystarczy, że w obrazie pojawia się ten sam kształt, układ postaci, szereg linii pionowych lub poziomych, a dzięki mistrzostwu artysty dzieło oddaje efekt regularności i... rytmu.

Ten obraz Gauguin namalował podczas pobytu na wyspach na Oceanie Spokojnym, między innymi na Tahiti – mieszkał tam i pracował przez wiele lat, zachwycony pięknem egzotycznej przyrody, czystością kolorytu oraz intensywnością światła.

➔ **42. Jan Stanisławski,**
Gaj brzozowy, 1904

To bardzo prosty i wręcz skromny obraz polskiego malarza. Ukazuje rząd brzozowych drzew na tle dalekiego lasu i rozbielnego nieba. Rytm pni jest silny i narzuca się od razu, choć nie jest idealnie równy. Podobny rytm, ale przełamany liniami skośnymi, tworzą cienie drzew.

Stemplowane rytmy

Przygotuj kilka prostokątnych gąbek do zmywania, czarny flamaster i nożyczki, a ponadto: dwa kartony czarne lub ciemnoniebieskie, tackę ze styropianu, białą farbę plakatową, twardy płaski pędzel, niewielką ilość mydła w płynie, ręcznik papierowy, gazetę lub folię do zabezpieczenia stołu i torebkę foliową na zużyte materiały.

Wykonaj *Zimową kompozycję* opartą na rytmie, stosując technikę stemplowania.

- Na miękkich powierzchniach gąbek narysuj proste wzory drzew,

na przykład świerków, ale również rozmaite kształty innych drzew.

- Wytnij je nożyczkami. W ten sposób powstaną stemple, które pozwolą na stworzenie kompozycji z dowolnie zestawionych form. Jedną z gąbek zachowaj w całości (jej krawędzie posłużą jako stemple tworzące pnie drzew).
- Gotowe stemple lekko maczaj w cienko rozprowadzonej farbie zmieszanej z mydłem. Przeprowadź próby stemplowania na gazecie.
- Swoją kompozycję wykonaj na ciemnoniebieskim lub czarnym kartonie.

Pomysł i odpowiedź

1. Powiedz, jaką kompozycję nazywamy rytmiczną.
2. W tym rozdziale wskazaliśmy kilka przykładów rytmu w otaczającym nas świecie. Pomysł i wskaż jeszcze inne przykłady tego typu.

O plamach barwnych w malarstwie

- Dowiem się, co to jest plama barwna.
- Poznam sposoby ułożenia plam barwnych w obrazie.
- Określę fakturę w obrazie.
- Wykonam malunek techniką akwareli.
- Dowiem się, na czym polega lawowanie akwarelą.

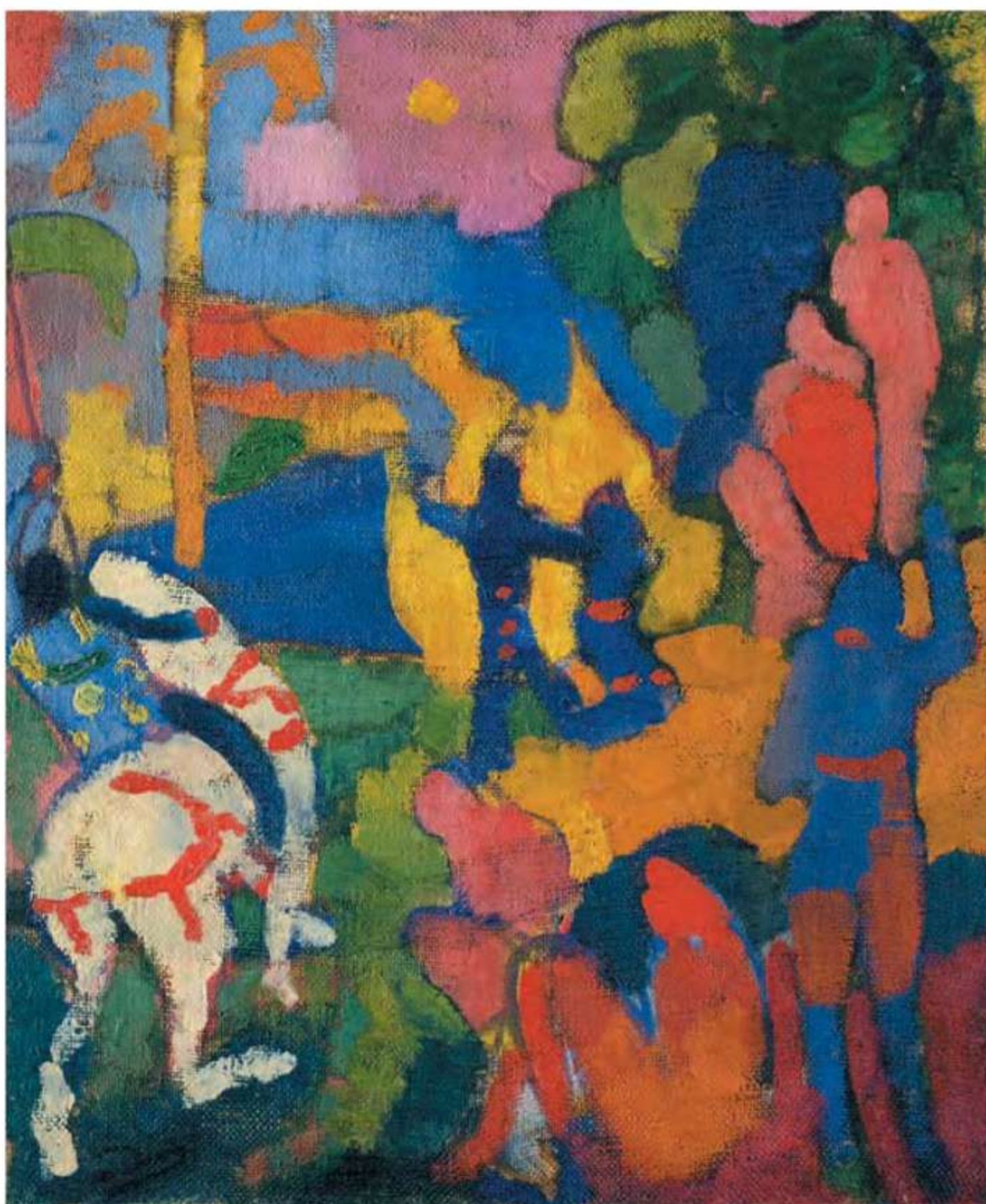
15. Co to jest plama?

Na obrazach widzimy krajobrazy, kwiaty, owoce, bitwy, rozmaitych ludzi i różne przedmioty... Na płótnach rozwieszonych w muzeach i galeriach sztuki możemy zobaczyć właściwie wszystko, o czym moglibyśmy pomyśleć. A nawet to, o czym wcześniej pomyśleć byłoby trudno, bo tylko **plamy barwne**, które niczego nie przypominają, ale są w pewien przemyślany sposób ułożone na płótnie.

Właśnie – plamy! **Obraz, niezależnie od tego, co przedstawia, zawsze składa się z barwnych plam różniących się kształtem, kolorem i wielkością.** Każda z nich ma swoje miejsce wyznaczone przez artystę, którego nie może zmienić, znajduje się bowiem w sąsiedztwie innych plam, z którymi wspólnie tworzy kompozycję obrazu. To sąsiedztwo, jak się przekonamy, może być rozmaite. Obejrzyjcie reprodukcje w tym rozdziale i uważnie przeczytajcie podpisy pod nimi.

➔ **43. Wassily Kandinsky** (czytaj: wasili kandinski), **Akwarela abstrakcyjna**, 1910
Ten obraz wybitnego rosyjskiego malarza (który przez większą część życia pracował w Niemczech) niczego nie przypomina, jest abstrakcyjny. Jego wartość polega na przemyślanym doborze i ułożeniu kresek oraz plam o różnych wielkościach, kształtach i kolorach. W tej kompozycji plamy są swobodnie rozrzucone i nie stykają się ze sobą. **Taki układ plam nazywamy luźnym.**

← **44. André Derain** (czytaj: andre derę), *Rycerz na białym koniu*, ok. 1905

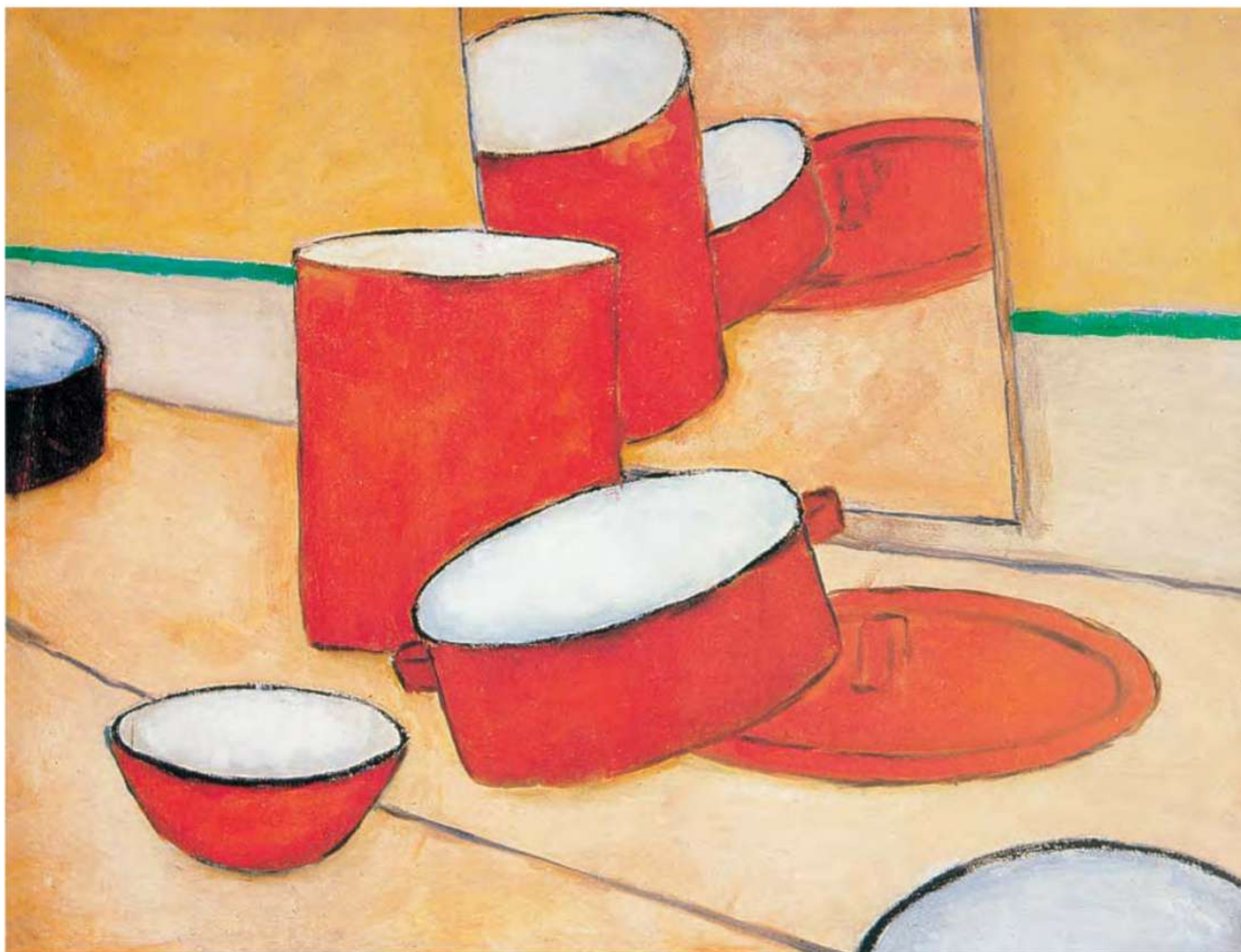
Mamy przed sobą pejzaż zaludniony wieloma postaciami. Większość z nich stoi lub siedzi, a tytułowy rycerz na białym koniu trzyma w wyciągniętej ręce zieloną chorągiew. Barwy pejzażu, ludzi i nieba nie powtarzają prawdziwych kolorów, a postaci są płaskie i pozbawione szczegółów. Z takich właśnie plam żywych barw, pięknie uporządkowanych, malarz ukształtował swój obraz. Plamy te nie są umieszczone każda z osobna, jak na Akwareli abstrakcyjnej, lecz stykają się brzegami i zapełniają całą powierzchnię obrazu. **Taki układ moglibyśmy nazwać zwartym.**

Układamy barwne plamy

- Przygotujcie różnokolorowe (także czarne) kartony formatu A4 lub większe oraz nożyczki i gumoplastelinę do mocowania.
- Stosując metodę wydzieranki lub używając nożyczek, wykonajcie po kilka barwnych plam. Niech będą one rozmaitej wielkości i różnego kształtu: geometryczne albo nieregularne, podobne do czegoś znanego lub całkiem abstrakcyjne.

- Stwórzcie wspólnie na szkolnej tablicy wielki obraz z barwnych plam, mocując je przy użyciu gumoplasteliny.
- Odpowiedzcie na pytania: Czy plamy tworzą zwarty układ, czy są rozrzucone? Co powstało: chaos czy kompozycja uporządkowana? Czy praca zespołowa utrudniła stworzenie ciekawego obrazu, czy przeciwnie – była tu czynnikiem korzystnym?

↑ **45. Jerzy Nowosielski, *Martwa natura z lustrem*, 1959**

Oto martwa natura jednego ze znakomitych polskich malarzy. Jak widać, na obrazie można przedstawić wszystko. Nawet najzwyklejsze emaliowane garnki kuchenne, tutaj ukazane wraz ze swym odbiciem w lustrze, mogą tworzyć bardzo piękną kompozycję. Gama barwną tego obrazu z pewnością rozpoznacie już bez trudu – to wąska gama barw gorących, delikatnie tylko „uspokojona” bielą i zieloną zimną kreską. A co powiemy o plamach? Tym razem **plamy są obwiedzione cienkim konturem**, który wprowadza do obrazu pewien porządek. Taki sposób kładzenia plam znacie od wczesnego dzieciństwa, gdy najpierw jakąś rzecz, domek, ludzika albo kwiat rysowaliście ołówkiem, a powstałe w ten sposób zamknięte pola wypełnialiście kolorami.

Pomysł i odpowiedź

1. Plamy barwne mogą sąsiadować na obrazie w różny sposób. Wymień trzy rodzaje takiego sąsiedztwa.

16. Faktura – skóra plamy

Raz jeszcze przyjrzyjcie się uważnie obrazom z poprzedniego rozdziału. Tym razem zwróćcie uwagę nie na sposób, w jaki plamy barwne ze sobą sąsiadują, lecz na to, jak one same zostały namalowane, w jaki sposób została położona farba.

Sposób położenia farby, od którego zależy taka lub inna powierzchnia plamy, nazywamy fakturą. Ma ona w malarstwie bardzo duże znaczenie. Od niej, podobnie jak od doboru kolorów (gorących lub chłodnych), zależy wrażenie, jakie obraz wywołuje. Przynosi spokój, ukojenie albo przeciwnie – ożywia nas lub nawet niepokoi. Ogólnie można powiedzieć, że obraz składający się z plam położonych zupełnie gładko tchnie pogodą i spokojem. Z kolei dzieło malarskie ukształtowane z plam chropowatych i pobrużdżonych wywołuje ożywienie.

Jak kładą się farby?

Przygotuj karton do malowania, akwarele i farby plakatowe, dwa pędzelki – miękki i twardy, płaski patyczek (po lodach) lub plastikowy nożyk oraz kubek z wodą.

Potrzebne będą też ręcznik papierowy do wycierania rąk i narzędzi oraz podkład z gazet.

- Zestaw na powierzchni jednego kartonu, obok siebie,

trzy plamy barwne wykonane kolejno:

- miękkim pędzelkiem i rozwodnioną akwarelą,
- twardym, płaskim pędzelkiem i plakatówką,
- patyczkiem lub nożykiem i gęstą plakatówką.
- Porównaj powierzchnie namalowanych plam i nazwij te plamy.

👉 **46. Jan Cybis,**

***Filiżanka i cytryna*, 1958**

Oto obraz wybitnego polskiego malarza, ukazujący fragment stołu ze stojącą na nim filiżanką z dużym uchem i leżącą obok cytrynę. Szczegółów tych przedmiotów artysta nie odtworzył dokładnie, chciał bowiem tylko utrwalić ogólne wrażenie. Faktura obrazu jest wyraźnie chropawa na skutek użycia gęstej farby olejnej i niewielkiego, dość twardego pędzla. Daje wrażenie wibracji, lekkiego migotania i radośnie ożywia ten mały fragment nieruchomej codzienności.

Wszystko zależy od upodobań artystów oraz użytych farb i narzędzi. Farba olejna, którą posługuje się wielu malarzy, jest silnie rozrzedzona. Nakłada się ją na płótno pociągnięciami szerokiego pędzla o miękkim włosiu. W ten sposób malarz uzyskuje plamy gładkie jak lustro. Ta sama farba, brana prosto z tubki, a więc gęsta, i nakładana na płótno czubkiem mniejszego i twardszego pędzla (jak w *Filiżance i cytrynie*) daje fakturę chropowatą, żywą, a ślady pędzla często wyraźnie widać. A cóż dopiero, jeśli taką gęstą farbę malarz nakłada nie pędzlem, lecz twardą, drewnianą łopatką (tak zwaną szpachelką) albo wyciska ją na płótno prosto z tubki!

← **47. Olga Boznańska, Kwiaty, po roku 1920**

Na tym obrazie także widzimy martwą naturę, ale tym razem jest to szerokie szklane naczynie z różowymi kwiatami. Artystka również użyła techniki olejnej, a przecież osiągnęła zupełnie odmienny efekt. Powierzchnia zdaje się delikatna, zwiewna, utkana z lekkich, niemal przezroczystych plam bieli i różu, faktura zaś jest zupełnie gładka.

Portrety z fakturą

Przygotujcie karton w wybranym kolorze, farby plakatowe i rozmaite narzędzia do malowania, jak pędzle lub szpatułki, a także płynny klej i trochę drobnej kaszy.

- Namalujcie twarz wymyślnego „obcego” – utwórzcie urozmaiconą fakturę. Zastosujcie przy tym wybraną wąską gamę kolorystyczną.

- Wyeksponujcie w klasie namalowane portrety, grupując je na przykład według koloru tła. Wymyślcie nazwy planet, z których pochodzą postaci przedstawione na portretach.
- Odpowiedzcie na pytanie, czy faktura okazała się przydatna do stworzenia tych niezwykłych portretów.

Pomysł i odpowiedź

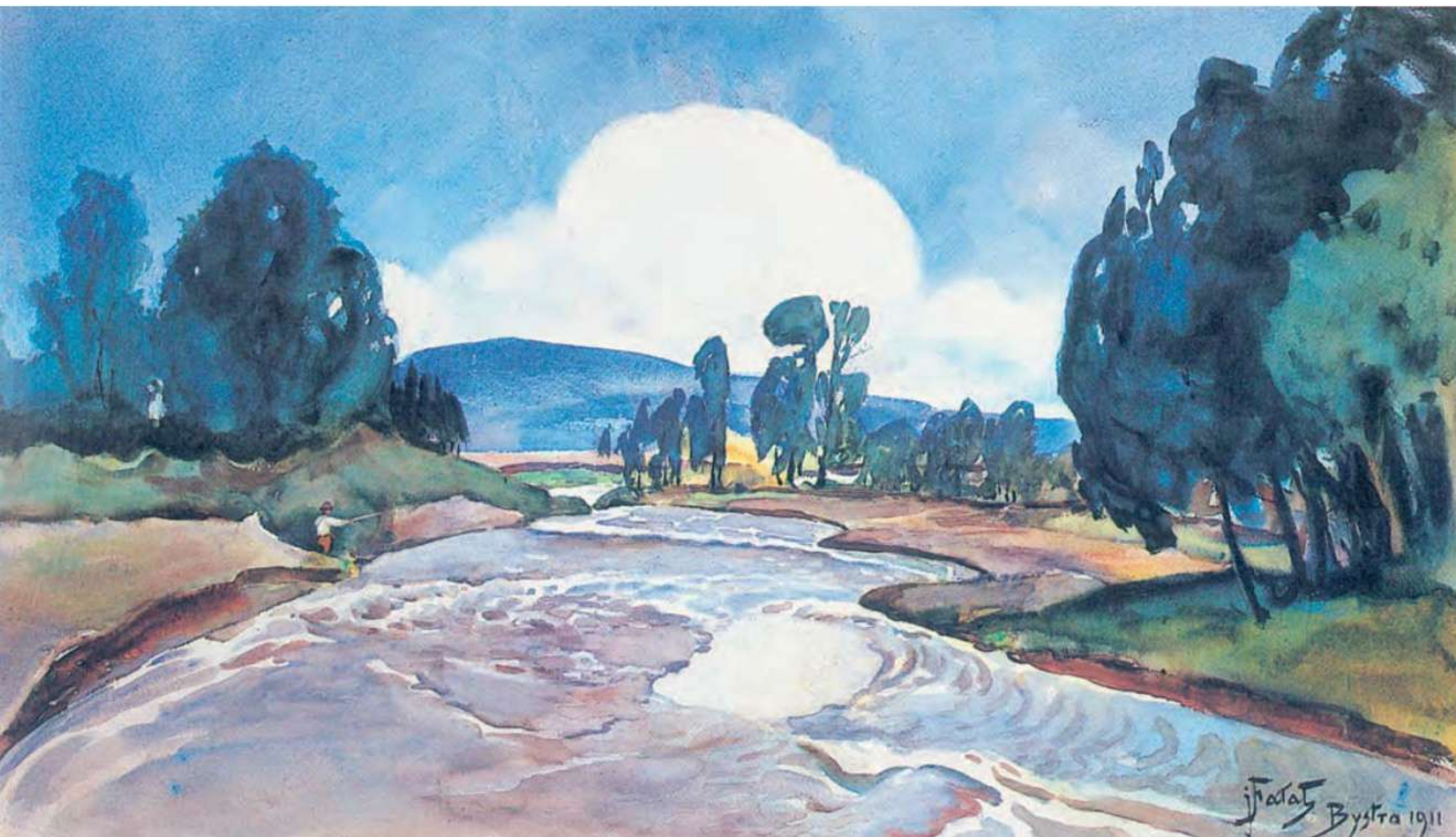
1. Powiedz, co to jest faktura obrazu i od czego zależy.
- ★ Obejrzyjcie reprodukcje obrazów umieszczone w tym rozdziale i zwróćcie uwagę na ich fakturę. Co zaobserwowaliście?

17. Uroki akwareli

Jest pewna farba do malowania na papierze, która – właściwie użyta – układa się zawsze jednolicie gładko. To znana wam dobrze **akwarela, farba rozpuszczalna w wodzie**. W odróżnieniu od farb olejnych czy plakatowych (tak zwanych gwaszy), dokładnie przesłaniających płótno albo papier, na których są położone (są to farby kryjące), akwarela jest farbą przejrzystą, niekrywającą. Papier wyraźnie przez nią przeziera, podobnie jak wcześniej położone plamy. Tworzy to ogromne bogactwo barw. Zwilżając guziczek akwareli tylko kilkoma kroplami wody, można zamienić ją w farbę kryjącą, ale w ten sposób odbiera się malunkowi całą lekkość i wdzięk. Dlatego wybitni akwareliści stosują tę farbę w bardzo rzadkiej konsystencji (z dużą ilością wody), by uzyskać plamy jak najbardziej swobodne, rozlane. Nie zamalowują też często całego arkusza papieru – pozostawiona tu i ówdzie czysta biel nadaje kompozycji piękną świetlistość.

➔ **48. Józef Pankiewicz, *Port w Saint-Tropez*** (czytaj: sę trope), XX wiek
Obraz przedstawia wybrzeże Morza Śródziemnego – port jachtowy z zacumowanymi żaglówkami i domami położonymi nad samą wodą. Kompozycja została wykonana silnie rozwodnioną akwarelą, z przewagą barw błękitnej i żółtej, na zwilżonym przedtem papierze. Swobodne pociągnięcia i lekkie maźnięcia pędzelkiem są wyraźnie widoczne. Plamy zachodzą na siebie, przez co granice rzeczy są nieostre, a szczegóły (na przykład okna domów) – tylko zaznaczone dotknięciami pędzelka.

↑ 49. Julian Fałat, *Potok górski po powodzi*, 1911

Ta sama technika została wykorzystana w trochę inny sposób. Malarz użył mniejszej ilości wody i uzyskał gęstszą konsystencję farby. Dzięki temu wyraźniej rozgraniczył plamy barwne i nie pozwolił im zachodzić na siebie. A mimo to pejzaż wydaje się lekki, swobodny. Taki jest właśnie urok akwareli – techniki pięknej, a zupełnie niekłopotliwej.

Mokre malowanie

Przygotuj do malowania karton formatu A3 oraz warsztat malarski odpowiedni do techniki akwarelowej.

- Oto propozycje tematów malarskich:

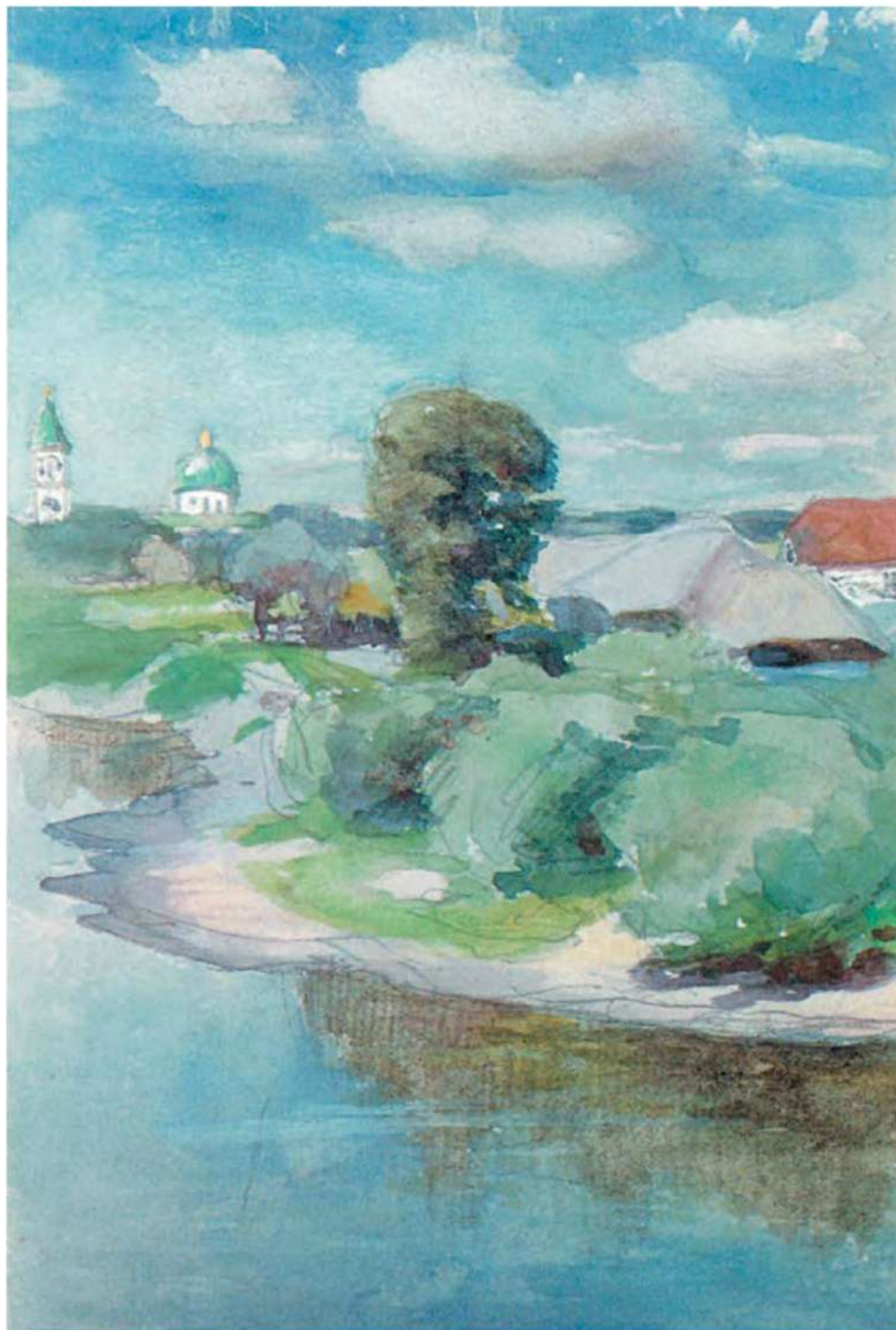
*Zakupy w hipermarkecie,
Podwodny świat, Stragany
z kwiatami, Smutna opowieść,*

*Zwierzęta w dżungli,
Wiosenna burza.*

- Które z wyliczonych wyżej tematów zachęcają do malowania wodnistymi akwarelami?
- Zrealizuj wybrany temat, stosując technikę akwareli. Uzasadnij swój wybór.

➔ **50. Jan Stanisławski, Zakole rzeki, ok. 1980**
Zdarza się też często, że artysta najpierw rysuje ołówkiem zarysy kompozycji, a następnie przy użyciu akwareli wprowadza kolor. Nie stara się o to, aby plamy barwne dokładnie pokrywały się z rysunkiem. Taki sposób pracy akwarelą nazywamy **lawowaniem**.

Pomysł i odpowiedź

- 1.** Wyjaśnij, jaka jest różnica między plakatówką a akwarelą.
 - 2.** Powiedz, jak posługują się akwarelą wybitni malarze.
- ★ Opisz, co to jest lawowanie.

O znaku plastycznym

- Dowiem się, co to jest znak plastyczny.
- Rozróżnię prosty i złożony znak graficzny.
- Zaprojektuję własny znak graficzny (logo).

18. Znaki proste

Czy potrafisz powiedzieć coś do kolegi lub koleżanki, nie używając słów? Naturalnie! Na przykład zamiast zawołać „Spójrz tam!” – wyciągasz w pewnym kierunku palec. Zamiast poprosić o ciszę, możesz położyć na ustach palec wskazujący. W ten właśnie sposób przekazujemy komuś informację – zamiast słów posługujemy się pewnym znakiem. Taki znak wykonany ruchem dłoni nazywamy gestem.

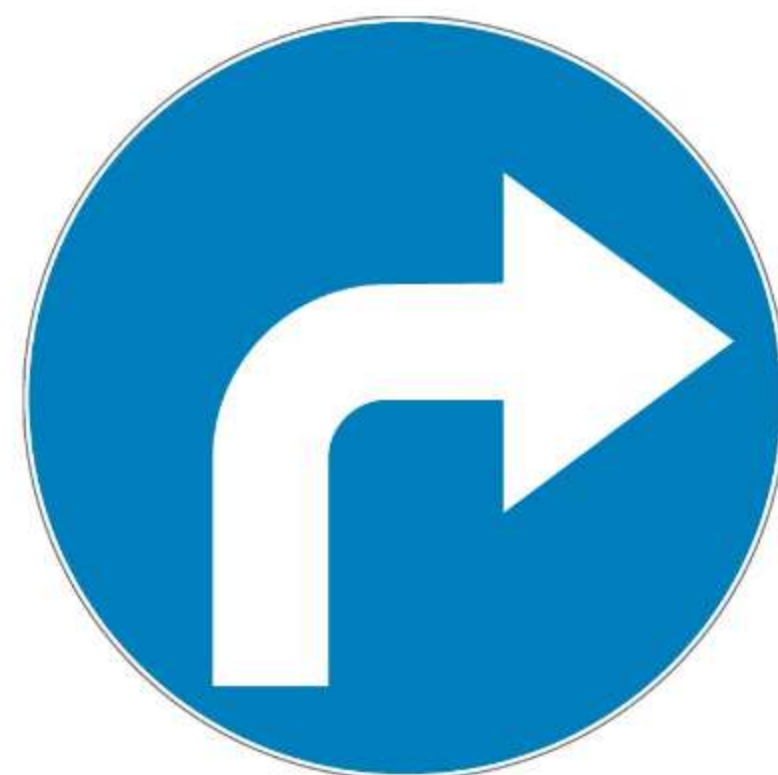
Ale można go także narysować flamastrem, namalować albo wyciąć z kolorowego papieru. Dzisiaj, w czasach nieustannego pośpiechu, często porozumiewamy się nie za pomocą słów

↑ **51. Znak drogowy: obozowisko (kemping)**
Prosty trójkątny kształt na białym tle nie może oznaczać nic innego niż informację, że w pobliżu znajduje się miejsce, gdzie można rozbić namiot.

↑ **52. Znak drogowy: uwaga przejście dla pieszych**
Spostrzegłszy taki znak, ustawiany zwykle w pobliżu przejścia dla pieszych, kierowca rozumie natychmiast, że musi jechać ostrożnie, bo przez szosę mogą przechodzić ludzie. Sylwetka człowieka kroczącego pomiędzy liniami symbolizującymi pole przejścia wystarcza, abyśmy wszystko zrozumieli bez słów.

↑ **53. Znak drogowy: nakaz skrętu w prawo**
Wyraźna strzałka na błękitnym tle nie pozostawia wątpliwości, w którą stronę należy skręcić.

mówionych lub pisanych, lecz rysowanych lub malowanych znaków. **Takie znaki nazywamy znakami plastycznymi – pozwalają w jednej chwili zrozumieć przekazywane myśl, hasło, ideę albo po prostu ostrzeżenie lub zachętę.**

W porozumiewaniu się ludzi jednego kraju czy całego świata wiele jest spraw, których wyjaśniać nie trzeba. Należą do nich różne polecenia, nakazy, zakazy, ostrzeżenia. Są to na przykład znaki drogowe, we wszystkich krajach świata jednakowe i tak samo zrozumiałe. Składają się one zazwyczaj z jednego tylko elementu i to wystarcza, ponieważ umówiliśmy się, jak dany znak należy rozumieć.

↑ **54. Znaki na miejskiej ulicy**

Znaki drogowe, a także światła sygnalizacyjne i oznaczenia na jezdni (na przykład zebry, linie ciągłe, przerywane) powinny być znane wszystkim użytkownikom dróg – poruszającym się samochodami, na rowerach i pieszo.

Mówiące dłonie

Przygotujcie z pomocą nauczyciela cyfrowy aparat fotograficzny i duży karton o wyrazistym kolorze, na przykład ciemnoniebieski. Ważne będzie też dobre oświetlenie.

- Wykonajcie serię fotografii waszych dłoni na przygotowanym tle, ułożonych w różnych gestach.
- Następnie z pomocą nauczyciela zaprezentujcie zdjęcia na ekranie dostępnego monitora.

Wybierzcie spośród nich te, na których gesty dłoni są najbardziej wymowne, czyli przekazują jakieś uczucia lub informacje, inaczej mówiąc – coś oznaczają.

- Wydrukowane zdjęcia, każde z odpowiednim podpisem, możecie wyeksponować w klasie lub pracowni.

★ Linie jak znaki

- Na białych kartonach namalujcie grubym pędzlem po dwie lub trzy linie o tak dobranych kształtach i kolorach, aby mogły oznaczać jakieś uczucia, np. przyjaźń, wolność, spokój albo radość. To zadanie można wykonać także na komputerze. Zaproponujcie miejsca lub sytuacje, w których można by umieścić czy zastosować tak skomponowane znaki.

Pomysł i odpowiedź

1. Powiedz, co to jest znak plastyczny.
2. Odpowiedz, dlaczego w dzisiejszych czasach zamiast długimi napisami posługujemy się znakami plastycznymi.

19. Znaki złożone

Znak plastyczny może być także zbudowany z dwóch albo trzech elementów. W takich znakach ich części składowe, odpowiednio skomponowane, są zdolne wyrazić bardziej złożone hasła i idee. Posługuje się nimi wiele instytucji, korzysta się z nich w czasie ważnych imprez i przedsięwzięć. **Znaki plastyczne, na które składa się kilka elementów, nazywamy znakami złożonymi.** Znak wskazujący na jakąś konkretną instytucję, dane wydarzenie, a czasem nawet na osobę to **logo**.

→ **55. Jacek Łach, znak Warszawskiego Hospicjum dla Dzieci**

Ten znak składa się jedynie z dwóch elementów, a jakie ważne treści wyraża! Widzimy płomyk świecy i dłonie, które otaczają go, żeby nie pozwolić mu zgasnąć. Płomyk kojarzy się nam z ciepłem, życiem i zdrowiem. Ochroniające go dłonie oznaczają więc troskę o te wartości.

→ **56. Karol Śliwka, znak Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych**

Tym znakiem posługują się Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, które przygotowały dla was ten podręcznik. Znak składa się z dwóch elementów: konturu otwartej książki oraz wkomponowanej w ten kontur głowy orła. Odczytajmy ten znak. Sama otwarta książka mogłaby oznaczać zachętę do czytania, do pogłębiania wiedzy. Wspólnie z głową orła w koronie, godłem naszego państwa, oznacza, że celem wydawnictwa jest publikowanie książek, które będą wzbogacać naszą wiedzę, niezbędną w służbie kraju, że chce ono przyczynić się do wykształcenia pokoleń Polaków.

→ **57. Logo Zakochaj się w Warszawie**

Ten znak składa się z sylwetki nieco rozwidzanej, kolorowej warszawskiej syrenki i napisu „zakochaj się w Warszawie”. Świetnym rozwiązaniem graficznym jest wykorzystanie powtarzających się liter „w” jako łusek na rybim ogonie, ale również użycie barw miasta – żółtej (włosy syrenki) i czerwonej (tarcza). Rysunek jest prosty i lekki, a kolorowe logo – dynamiczne i radosne.

Twoje logo

Przygotuj biały karton techniczny, blok z kolorowymi kartkami, nożyczki i klej.

- Pomyśl, jakie kształty geometryczne – koła, kwadraty czy trójkąty – najbardziej pasują do ciebie, najlepiej wyrażają twoją osobistą energię (temperament). Na tej samej zasadzie wybierz kolory.
- Wytnij z kolorowych kartonów te kształty (może być ich kilka różnej wielkości) i ułóż je na białym tle. Zestaw z nimi skrót twojego imienia,

na przykład AGA, ZUZA, SEB lub KUBA, albo po prostu twoje inicjały. Litery wytnij z papieru i skomponowaną całość przyklej na białym tle.

- Jeśli masz taką możliwość, zrealizuj swój pomysł na komputerze w dostępnym programie graficznym.
- Wytnij swoje logo wraz z jego tłem i przyklej na przykład na segregatorze albo na pudełku, w którym przechowujesz rzeczy osobiste.

★ Składanie znaku

- Wspólnie z kolegą lub koleżanką wykonaj plakat z okazji Dnia Ziemi (22 kwietnia). Niech jego głównym elementem będzie wymyślony przez was złożony znak plastyczny. Plakat możecie wykonać na kartonie formatu A3 w technice kolażu albo w programie graficznym na komputerze.

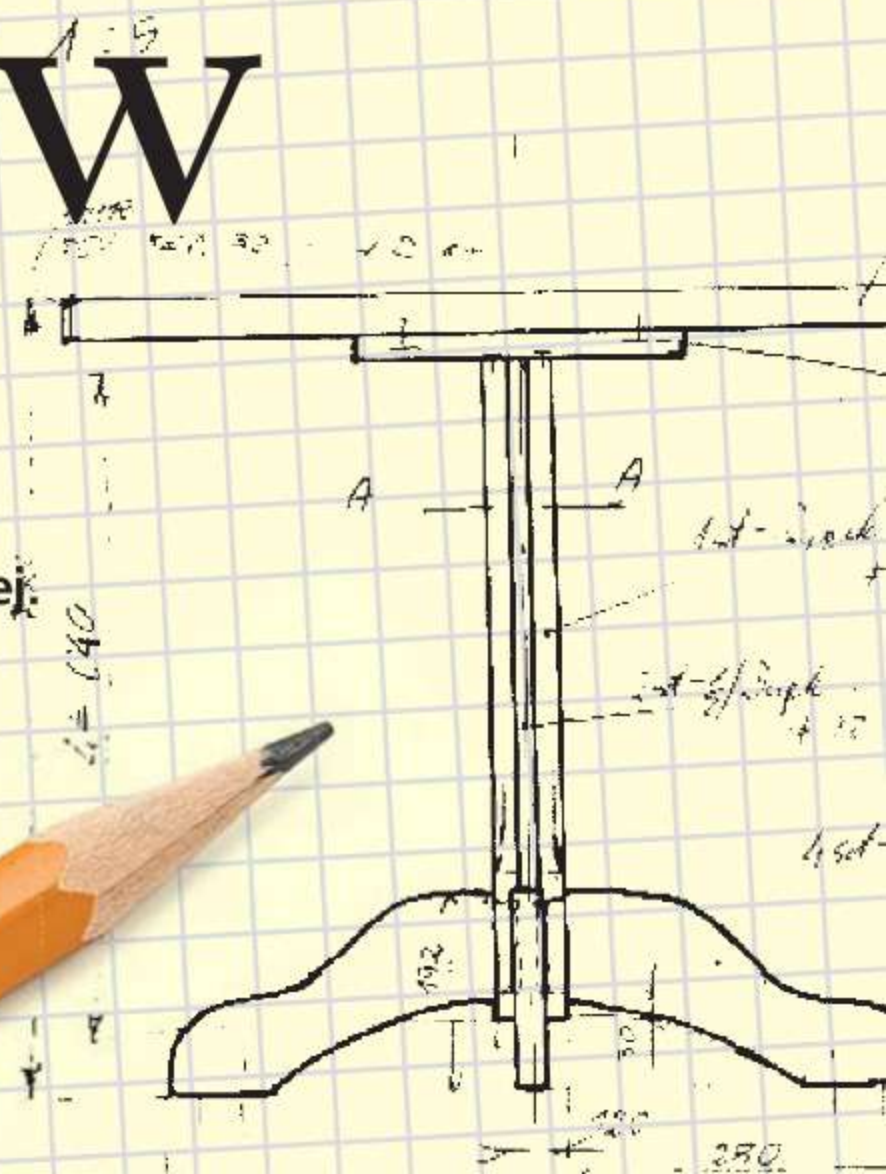
Pomysł i odpowiedź

1. Powiedz, jak powstaje złożony znak plastyczny.
 2. Wyjaśnij, co to jest logo.
- ★ Obejrzyj rozklejone przy drodze plakaty albo przejrzyj okładki książek czy reklamy zamieszczone w czasopismach i wybierz kilka znaków plastycznych. Ustal, z jakich składają się elementów, i powiedz, czy twoim zdaniem dobrze odpowiadają one treści, którą mają symbolizować.

W świecie przedmiotów

- Dowiem się, co to jest rzemiosło artystyczne.
- Poznam pojęcia artysta projektant i wzornictwo przemysłowe.
- Poznam przykłady dawnych i współczesnych dzieł sztuki użytkowej.
- Dowiem się, co znaczy termin funkcjonalizm.
- Wykonam prosty projekt przedmiotu użytkowego.

20. Z dziejów przedmiotów użytecznych

Żyjąc, pracując, odpoczywając, bawiąc się, wykonując rozmaite czynności w pracy, w szkole lub w domu, posługujemy się różnymi przedmiotami.

Niegdyś, przed tysiącami lat, pierwotny człowiek potrzebował niewielu takich przedmiotów. Do polowania służył mu oszczep, do wykonywania czynności gospodarskich wystarczało narzędzie o odpowiednio ukształtowanym ostrzu, a do jedzenia lub noszenia wody – proste naczynie gliniane. Jednak w miarę rozwoju cywilizacji i form życia społecznego rosła liczba przedmiotów niezbędnych człowiekowi, a dziś jest ich po prostu mnóstwo. Dawniej potrzebne przedmioty i narzędzia każdy wykonywał sam. Później zajęli się tym specjalnie wykwalifikowani rzemieślnicy. Dlatego ta dziedzina sztuki nosi nazwę rzemiosła artystycznego.

Rzemiosło artystyczne to wykonywanie rozmaitych sprzętów, przedmiotów lub narzędzi przez wykwalifikowanych artystów rzemieślników.

← 58. Naczynie gliniane sprzed około 3000 lat

To naczynie do przechowywania płynów, ulepione z gliny, budzi nasze zainteresowanie z dwóch powodów. Po pierwsze – swoim przemyślanym kształtem: zawartość części dolnej (brzuśca) można było, dzięki rozchylającej się części górnej (wylewowi), przelać do innego naczynia. Po drugie – dekoracją, wykonaną ostrym narzędziem w niewyschniętej jeszcze glinie. Jak widać, potrzeba piękna na co dzień towarzyszyła człowiekowi od bardzo dawna.

← **59. Johann Joachim Kändler** (czytaj: kendler),
waza do zupy, ok. 1739–1741

Oto przepiękne naczynie stołowe z połowy XVIII wieku – waza do zupy z ogromnego serwisu (2200 sztuk różnych naczyń!). Nazwano go Serwisem Łabędzim, ponieważ wśród zdobiących go wyobrażeń stworzeń wodnych (ryb, delfinów, baśniowych syren, różnych ptaków) przeważały śnieżnobiałe łabędzie. Naczynia te, wykonane z porcelany, artysta najpierw wyrzeźbił w glinie – poświęcił na tę pracę kilka lat.

Twoja kolekcja

- Wyszukaj w starych kolorowych czasopismach (a może też w internecie) nieduże zdjęcia dawnych przedmiotów użytkowych, których forma budzi twoje szczególne zainteresowanie.
- Wytnij te zdjęcia i stwórz kolekcję złożoną z dzieł rzemiosła artystycznego. Możesz wyeksponować swoją kolekcję na pasku kartonu złamanego w harmonijkę i zaprosić koleżanki i kolegów do wspólnego obejrzenia wystawy.
- Wymieńcie uwagi o swoich zbiorach.

Pomysł i odpowiedź

1. Powiedz, jak nazywamy sztukę wykonywania i ozdabiania przedmiotów użytkowych.

21. Wzornictwo przemysłowe i funkcjonalność

Dziś niemal wszystkie przedmioty użytkowe wykonuje się w fabrykach, które dysponują sprawnymi i skomplikowanymi maszynami. Każdą naszą potrzebę stara się zaspokoić wielu producentów, konkurujących ze sobą pod względem doskonałości wykonania i proponujących możliwie najniższą cenę zakupu przedmiotów.

Czy to oznacza, że na kształt wyrobów produkowanych w wielkich ilościach artysta nie ma żadnego wpływu? Przeciwnie! W miejsce dawnego zawodu artysty rzemieślnika powstał specjalny zawód **artysty projektanta**. Jego zadaniem jest narysowanie wzoru, według którego przedmiot zostanie wykonany. **Przygotowywanie wzorów przedmiotów użytkowych nazywamy wzornictwem przemysłowym.**

← 60. Dawny aparat telefoniczny

(ze zbiorów Muzeum Techniki w Warszawie)

Dawny telefon na korbkę, którą trzeba było energicznie kręcić, aby uzyskać połączenie z centralą. Słuchawkę w kształcie trąbki przykładano się do ucha, a mówić należało do mikrofonu umieszczonego nad okrągłą tarczą, na której można było wykręcić numer. Skrzynka spora i niezbyt piękna.

← 61. Współczesny aparat telefoniczny

Skomplikowane mechanizmy nowoczesnego telefonu pozwalają na wykonywanie wielu różnych zadań. Zostały tak pomyślane przez inżynierów, aby zajmowały jak najmniej miejsca. Dlatego plastik mógł zaprojektować pudełko niewielkie i płaskie, które można nosić w kieszeni.

↑ **62. Pokaz mody**

Jak widzicie, stroje prezentowane na współczesnych pokazach mody są niezbyt praktyczne. To kreacje artystyczne, które powinny zadziwić, zachwycić i zainspirować projektantów „normalnych” ubrań.

Dawny artysta rzemieślnik, mistrz w swoim zawodzie, dokładał starań, aby dzieło jego rąk było nie tylko doskonale wykonane, lecz także bardzo ozdobne (wspomniany Serwis Łabędzi jest tego dowodem). Niestety, te piękne przedmioty były często niezwykle drogie, więc mogli sobie na nie pozwolić tylko zamożni ludzie. Jednak już od blisko stu lat panuje przekonanie, że o wartości wyrobu decydują nie ozdoby, ale kształt. Powinien on być jak najlepiej dostosowany do roli, jaką

przedmiot ma odgrywać, czyli do jego funkcji. Tę zgodność formy i funkcji przedmiotu nazywamy funkcjonalnością.

Moda na przedmioty i urządzenia proste, wygodne w użytkowaniu i możliwie tanie, ponieważ produkowane masowo, już się pewnie nie zmieni. Ludzi na świecie przybywa, a prawo

↑ 63. Krzesło dawne

Na ten stylowy fotel patrzymy z przyjemnością. Jego finezyjnie powyginane nogi i poręcze, ozdobione snycerką (rzeźbioną w drewnie dekoracją), a także miękkie obicie (tapicerka) o bogatym, wykwinnym wzorze wcale nie przeszkadzają, aby siedząc w nim, poczuć się komfortowo. Wręcz przeciwnie – nisko usytuowane, szerokie siedzisko i wysokie oparcie sprawiają, że jest to mebel funkcjonalny, wygodny dla każdego.

↓ 64. Krzesło współczesne

Nie trudno zgadnąć, że jest to współczesny model fotela. Sami odpowiedzcie: czy sprawia wrażenie wygodnego? Jego zaletą jest z pewnością łatwe utrzymanie w czystości. A to też przecież cecha funkcjonalności.

dostępu do różnego rodzaju dóbr trzeba zapewnić każdemu. A jednak z jaką przyjemnością bierzemy dziś do ręki przedmiot użyteczny i ozdobny, wykonany ręcznie przez dawnego rzemieślnika, wkładającego w pracę cały swój talent, wszystkie swoje umiejętności i poczucie piękna!

➔ **65. Samochód z początków XX wieku**

Ten piękny samochód pochodzi sprzed około 100 lat. Jeździł wolno, robiąc przy tym dużo hałasu, podskakiwał na wybojach i nadawał się raczej tylko na ciepłe dni. Mimo to i dziś niejeden z nas chętnie by się nim przejechał.

➔ **66. Współczesny samochód**

Wygodny, szybki, cichy i... ładny. Projektanci karoserii (styliści) postarali się, aby była ona nie tylko zgrabna, lecz także funkcjonalna.

Przedmiot prosty, użyteczny i... piękny

- Przygotuj bryłkę jednobarwnej plasteliny (wielkości dużej śliwki), drewniany nożyk, cienką i dość sztywną tekturkę (może to być kawałek kolorowego kartonu) oraz nożyczki. Przyda się też aparat fotograficzny.
- Uformuj z plasteliny regularną bryłę geometryczną, na przykład kulę albo walec.
- Pomyśl, jakie elementy należałoby do tej bryły dodać, aby powstał projekt przedmiotu prostego i funkcjonalnego. Brakujące elementy wytnij z tekturki (z kartonu), a następnie zamocuj je w uformowanej bryłce z plasteliny.
- Plastelinową formę można nacinać, dziurawić,

ale nadal ma ona zachować swój podstawowy kształt.

- Zastanów się i określ, z jakich materiałów mógłby być wykonany taki przedmiot, aby był piękny i dobrze spełniał swoją funkcję.
- Gotowy projekt warto sfotografować z kilku stron z niedużej odległości i urządzić wystawę zdjęć.
- ★ Wyszukaj w otoczeniu przedmiot użytkowy, który twoim zdaniem jest doskonale zaprojektowany, i sfotografuj go (lub znajdź wśród reklam dobre zdjęcie takiego przedmiotu). Zaprezentuj w klasie wybrany obiekt i uzasadnij swój wybór – oceń jego estetykę (wygląd) i funkcjonalność.

Pomyśl i odpowiedz

1. Niegdyś przedmioty użyteczne o formie artystycznej wykonywali artyści rzemieślnicy. Powiedz, jak jest dziś.

2. Przypomnij, czym różnią się przedmioty wykonywane dawniej i dziś. Weź pod uwagę liczbę wytwarzanych przedmiotów i ich ozdabianie.

3. Opisz, na czym polega rola projektanta przedmiotów wykonywanych fabrycznie.

4. Wyjaśnij, co to jest funkcjonalność przedmiotu.

O sztuce mojego regionu

- Poznam rodzaje twórczości ludowej oraz nazwy i pojęcia z nią związane.
- Poznam przykłady malarstwa, rzeźby i budownictwa regionalnego w Polsce.
- Wspólnie z kolegami wykonam ekspozycję lub prezentację multimedialną sztuki ludowej wybranego regionu.
- Zastosuję w pracach plastycznych ludowe motywy dekoracyjne typowe dla mojego regionu.
- Poznam przykłady rzemiosła ludowego i wyposażenie dawnej wiejskiej chaty.
- Poznam pojęcia: etnografia i muzeum etnograficzne.
- Dowiem się, co to jest skansen, i wyszukam kilka takich obiektów w internecie.
- Przygotuję wystawę zdjęć wykonanych podczas wycieczki do skansenu.

22. Sztuka ludowa

W każdym kraju, a więc i w Polsce, obok sztuki profesjonalnej, uprawianej zawodowo, od dawien dawna rozwija się **sztuka ludowa**, zwana też **sztuką regionalną**, czyli **twórczość ludzi nieuczonych, wiejskich artystów i rzemieślników**. Tworzą oni zgodnie z przekazywaną z pokolenia na pokolenie tradycją. Ważną cechą sztuki ludowej jest to, że jej wytwory najczęściej nie tylko służyły do ozdoby i podziwiania, lecz także były przydatne w codziennym życiu, czyli spełniały funkcje użytkowe.

Pojęcie sztuki ludowej jest bardzo szerokie. Obejmuje wszystkie dziedziny twórczości plastycznej znane w sztuce zawodowej: budownictwo, rzeźbę, malarstwo, grafikę, rzemiosło artystyczne, czyli wytwórstwo przedmiotów codziennego użytku, a także różne „specjalności regionalne”: ozdoby oraz przedmioty związane z miejscowym obyczajem, wykonane z najprostszych i łatwo dostępnych materiałów, na przykład słomy, kolorowych papierów. To wszystko tworzy tradycyjną kulturę ludową (którą opisuje **etnografia**).

Każdy region Polski ma swoją odmianę sztuki ludowej, a jej zabytki możemy spotkać w rozmaitych miejscach. Mogą to być przydrożne figury, kapliczki, drewniane kościoły, stare chaty. Czasem przykłady takich dawnych budowli i przedmiotów są zgromadzone i prezentowane publiczności w specjalnych muzeach nazywanych **skansenami**.

← 67. Świątek

Przydrożne kapliczki i święte figury są stałym elementem polskiego krajobrazu. Na pewno spotykaliście je wielokrotnie podczas wycieczek krajoznawczych.

↑ **68. Wiejska chata**, pierwsza połowa XIX wieku
Taką piękną, krytą strzechą chatę możemy spotkać już tylko w specjalnych muzeach sztuki ludowej, to znaczy w skansenach.

← **69. Kogucik, wycinanka łowicka**
Wycinanka jest techniką często stosowaną przez artystów ludowych ze względu na to, że używane materiały są powszechnie dostępne i niewiele kosztują. Mimo swojej prostoty dzieło regionalnego twórcy jest bardzo ładne.

Nasze zabytki, nasze tradycje

Przygotujcie wspólnie z nauczycielem wystawę własnych prac plastycznych oraz zebranych zdjęć i innych materiałów na temat zabytków sztuki ludowej w waszym regionie.

➔ 70. Przykłady strojów ludowych

Stroje ludowe różnią się od siebie kolorystyką i ozdobami. Charakterystyczne wzory na spodniach górali podhalańskich mają sercowaty kształt. To tak zwane parzenice. Strój łowicki zdobią za to kolorowe pasiaki.

Pomysł i odpowiedź

1. Wyjaśnij, co nazywamy sztuką regionalną, i wymień dziedziny twórczości ludowej.

★ Dowiedz się, czy w twojej najbliższej okolicy znajdują się zabytki sztuki ludowej (na przykład kapliczki, figury przydrożne). Zaproponuj wycieczkę klasową, aby wspólnie obejrzeć taki zabytek.

23. Malarstwo ludowe

Malarstwo ludowe rozwijało się w wielu regionalnych i interesujących odmianach, takich jak obrazy, malowidła na kaflach i na sprzętach (skrzyniach, ławach, łóżkach, naczyniach) czy wreszcie w postaci wielkanocnych pisanek. Obrazy wykonywano na papierze, blasze lub szkłe, rzadziej na desce, na ogół farbą klejową lub olejną. W niektórych regionach malowano też ściany wiejskich domostw.

W celu uzyskania większej liczby takich samych obrazów, aby je sprzedawać na jarmarku lub odpuscie, malarze ludowi posługiwali się metodą „przepróch”. Polegała ona na dziurkowaniu przygotowanego wzorca wzdłuż linii konturu postaci i przecieraniu przez otworki pyłu węglowego lub kredowego.

Większość obrazów ludowych ma charakter religijny. Są to najczęściej wizerunki Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz postaci pomocnych w codziennym życiu świętych. Spotyka się również sceny historyczne lub baśniowe.

71. Przykłady

malarstwa ludowego

Jak widzicie, artyści ludowi potrafili ozdobić malunkiem rozmaite, nawet prozaiczne sprzęty lub przedmioty. Szczególnie pięknie prezentuje się drewniana skrzynia pokryta bogatym i skomplikowanym malowidłem.

➔ **72. Zbójnicy,**
malowidło na szkłe
Ten baśniowy malunek
jest dobrym przykładem
barwnej, żywej i pełnej
uroku twórczości artystów
nieprofesjonalnych.

Ludowe inspiracje

Przygotuj materiały na temat ludowej sztuki zdobniczej twojego regionu, dwa białe tekturowe talerzyki – okrągły i prostokątny, farby akrylowe, małą paletkę, twarde pędzelki – średni i cienki, naczynie z wodą i ręcznik papierowy. Zabezpiecz stół przed zabrudzeniem.

- Udekoruj talerzyki malunkami, naśladując regionalne motywy ludowe.

Pomyśl przy tym, w której części talerzyka mogłaby pojawić się kompozycja symetryczna, a w której warto zastosować układ rytmiczny.

Uwaga: używając farb akrylowych, pamiętaj o częstym wycieraniu i płukaniu pędzelków, ponieważ farby te szybko schną i już nie da się ich zmyć wodą.

Pomysł i odpowiedź

1. Przypomnij, na czym najczęściej malowali artyści ludowi.
- ★ Wyjaśnij, na czym polegała metoda „przepróch”.

24. Budownictwo regionalne

Z poprzednich rozdziałów dowiedzieliście się, że sztuka ludowa obejmuje wszystkie dziedziny twórczości plastycznej: budownictwo, rzeźbę, malarstwo, grafikę, rzemiosło artystyczne. Bliżej poznaliście różne rodzaje malarstwa ludowego. Teraz zobaczycie przykłady ludowego budownictwa i ludowej rzeźby.

Najważniejszą dziedziną ludowej architektury jest **budownictwo drewniane**. W ciągu kolejnych stuleci powstało wiele typów budowli drewnianych. Najważniejsze z nich to chata i kościół.

73. Kościół w Haczowie

To jeden z najpiękniejszych zabytków polskiej architektury drewnianej. Kościół składa się z prostokątnej nawy ze spadzistym dachem krytym gontem, czyli krótkimi i wąskimi deseczkami. Wokół całego kościoła wybudowano zadaszony ganek, zwany sobotami – tu nocowali parafianie przybyli z odległych wsi w przeddzień mszy świętej (czyli w sobotę).

Polskie chaty prezentują znaczną różnorodność. Miały przeważnie niskie ściany i spadzisty dach ze słomy, czyli **strzechę**, albo były kryte wąskimi deseczkami, zwanymi **gontem**. Strop układano z desek opierających się na belkach biegnących poprzecznie, te zaś na mocnej belce zwanej **sosrębem**. Belki i sosręby były często bogato nacinane i zdobione ornamentami roślinnymi lub geometrycznymi. Przez środek chaty na przestrzał wiodła sień, po jednej stronie sieni znajdowała się izba czarna, używana na co dzień, po drugiej – izba biała, odświętna. W głębi za izbami umieszczano dwie komory, czyli składziki odzieży i żywności, czasem służące także do spania.

Niekiedy wzbogacano bryłę chaty podcieniami zajmującymi całą krótszą ścianę (na Kujawach i na Mazowszu). W innych regionach chaty miały ganki biegnące przez całą długość ściany frontowej (na Podhalu).

↑ **74. Chata kaszubska**

Wiejski dom zbudowano z drewnianych bali, pobielono i przykryto spadzistym, słomianym dachem, czyli strzechą. Zwróćcie uwagę na naroża chaty, w których belki są łączone w sposób przypominający splecione palce obu dłoni. Ta bardzo charakterystyczna konstrukcja drewnianych ścian nosi nazwę konstrukcji zrębowej.

← 75. Wnętrze chaty

Jedną z najważniejszych rzeczy w chłopskiej chacie, prawdziwym centrum domu, był piec. Nie tylko ogrzewał wnętrze, lecz także służył do gotowania potraw, pieczenia chleba, a nawet do... spania. Zwróćcie też uwagę na belkę sufitu, do której przybijano deski stropu.

Drewniane wiejskie kościoły mają kształt prostokątny, są kryte wysokim dwuspadowym dachem z gontu. Niekiedy do ich korpusów przybudowywano wieże pełniące funkcję dzwonnicy. Najstarsze z zachowanych w Polsce drewnianych kościołów z terenu Małopolski, np. pochodzący z XV wieku kościół w Dębnie Podhalańskim, wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (czyli listę obiektów o wyjątkowej wartości dla ludzkości prowadzoną przez Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury).

W chacie i przed chatą

- Wyszukajcie w dostępnych źródłach ilustracje przedstawiające dawne chłopskie chaty z różnych regionów Polski. Zwróćcie uwagę na konstrukcję takich budowli oraz na wnętrza, sprzęty codziennego użytku, na zastosowane formy i materiały.

Czy chętnie zamieszkalibyście w jednej z takich chałup, np. podczas wakacji? Czym chcielibyście się tam zajmować?

- Odpowiedzcie na ostatnie pytanie, wykonując pracę plastyczną, w której przedstawicie siebie w starej

wiejskiej izbie albo przed chałupą. Praca plastyczna może mieć formę malunku, kolażu albo makiety (makieta – to model wielokrotnie zmniejszonego obiektu; można ją wykonać samodzielnie lub w zespole).

Pomysł i odpowiedź

1. Jeśli w okolicy twojego miejsca zamieszkania przetrwała stara chata chłopska, spójrz na nią jak na zabytek dawnego budownictwa ludowego. Spróbuj ją opisać, posługując się pojęciami podanymi w tej lekcji.
2. Sprawdź w dostępnych ci źródłach, np. w bibliotece lub w internecie, które drewniane kościoły wzniesione w Polsce zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

25. Rzeźba ludowa i rzemiosło

Ważną dziedziną sztuki ludowej jest rzeźba. Podstawowy materiał stosowany przez rzeźbiarzy ludowych to drewno, a więc tworzywo najłatwiej dostępne na wsi – najczęściej lipa, jawor lub brzoza. Wiejski rzeźbiarz używa rozmaitych narzędzi: siekiery, piły, noża i dłuta. Ukończone rzeźby są często malowane, czyli polichromowane.

Rzeźba ludowa na ogół podejmuje tematykę religijną – ma charakter sakralny. Główne tematy to Matka Boska (z Dzieciątkiem lub z ciałem ukrzyżowanego Jezusa na kolanach, czyli pieta), a także postać zamyślonego, smutnego Jezusa z głową wspartą na dłoni – takie przedstawienie nosi nazwę Chrystusa Frasobliwego. Podobne wizerunki umieszczano często w przydrożnych kapliczkach. Patronami takich kapliczek byli również święci, np. święty Nepomucen, opiekun dróg i brodów, czyli płytkich miejsc rzek czy jezior.

Pośród świeckich tematów poruszanych przez twórców ludowych możemy wymienić postaci ludzkie (w tym historyczne) oraz wizerunki zwierząt i ptaków.

Rzeźba ludowa charakteryzuje się uproszczeniem kształtu i wydobywaniem tylko zasadniczych cech przedstawianych postaci. Niekiedy możemy też zaobserwować zakłócone proporcje ciała, np. zbyt długie lub zbyt krótkie ręce, wielkie dłonie, za dużą głowę. Takie cechy nie odbierają jednak dziełom artystów ludowych wartości – wręcz przeciwnie, dodają im wdzięku i siły wyrazu.

➔ 76. Świątek

Przykład rzeźby religijnej, czyli popularnego świątka. Zwróćcie uwagę na to, że pewna nieporadność w przedstawianiu postaci wcale nie osłabia siły oddziaływania rzeźby.

↓ 77. Góral

Tematyka świecka, czyli niezwiązana z religią, jest rzadziej spotykana w sztuce ludowej, ale niektóre z dzieł cieszą się dużym uznaniem, a wielu ludowych twórców zyskuje dziś sławę równą znanym artystom zawodowym.

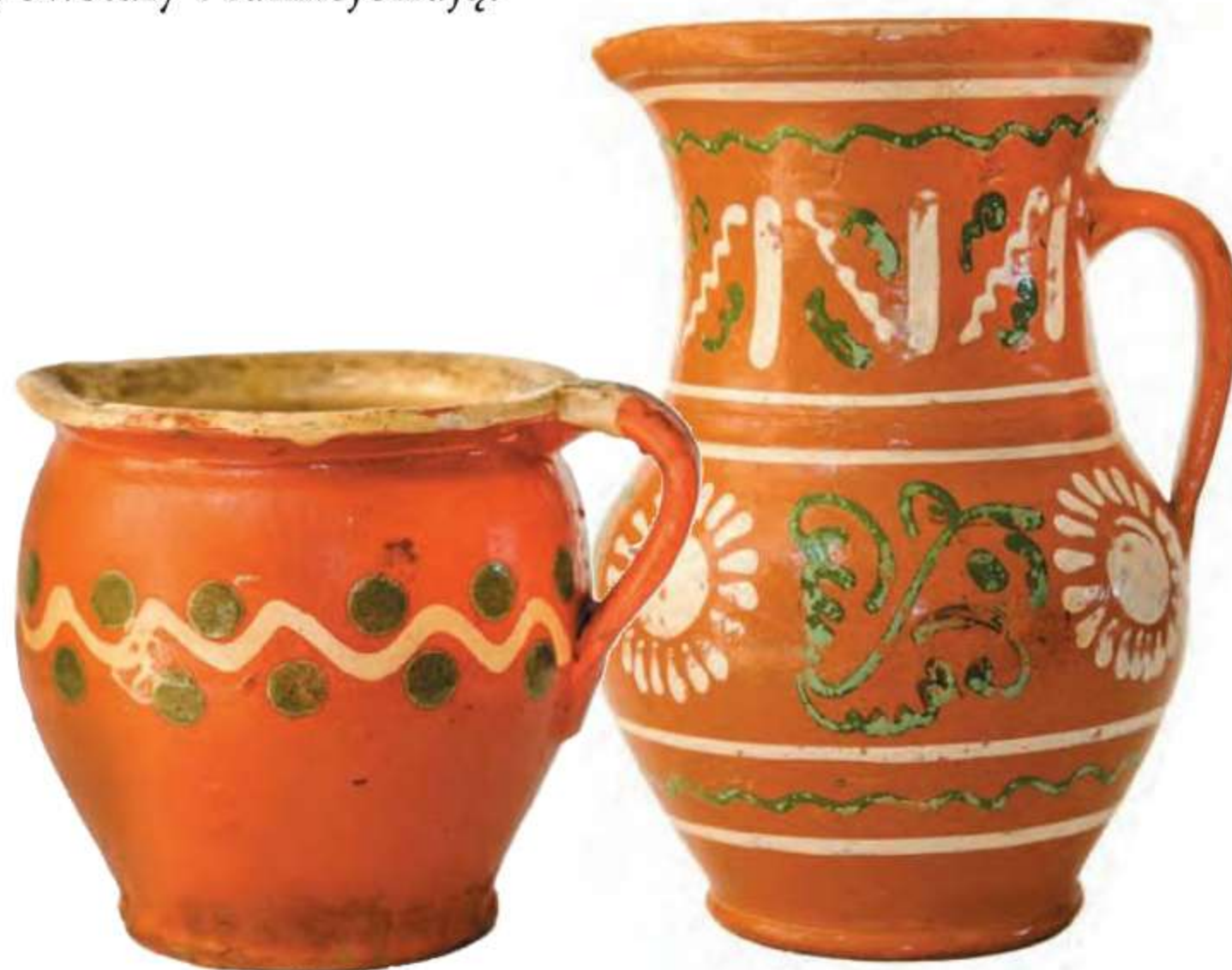

→ 78. Ptaszek

Tę prostą i wdzięczną rzeźbę przedstawiającą ptaszka w całości pomalowano – podobnie zresztą jak rzeźbę górala na sąsiedniej fotografii. Przypomnijcie sobie, jak nazywa się pokrywanie dzieła rzeźbiarskiego różnokolorowymi farbami.

Mówiąc o sztuce ludowej, nie sposób pominąć przedmiotów wykonanych przez wiejskich artystów rzemieślników. Są to rozmaite sprzęty i rzeczy, które służą w życiu codziennym, lecz także zdobią wnętrza chat. Prostota form tych przedmiotów i użycie do ich wykonania naturalnych surowców, jak drewno, glina, wełna, sprawiają, że pozostają one w harmonijnym związku ze środowiskiem, w którym powstały i funkcjonują.

↑ 79. Gliniany dzbanek

Swoisty urok prostej i funkcjonalnej formy glinianego naczynia sprawia, że jest zarazem przedmiotem użytkowym, jak i miłą dla oka ozdobą wnętrza.

← 80. Pasiaste chodniki

Tkactwo ludowe to nie tylko przepiękne pasiaki łowickie (patrz: stroje ludowe), lecz także niezwykle popularne „szmaciaki” utkane z resztek kolorowych tkanin. Ich żywe barwy cieszą oczy mieszkańców wiejskiego domostwa i „dodają im energii”.

Wyroby ceramiczne, wikliniarskie i tkackie to tylko niektóre z licznych rodzajów wytwórstwa ludowego. Zwiedzając **skanseny** i **muzea etnograficzne** (czyli obiekty, w których gromadzi się eksponaty związane z kulturą ludową), z pewnością spotkacie się także z dziełami kowalstwa artystycznego, snycerstwa czy koronkarstwa.

↓ 81. Stragan z wikliną

Jakież bogactwo wzorów koszyków!
A każdy przeznaczony do czegoś innego.
Niejeden z nich z pewnością przyda się
w gospodarstwie, nie tylko wiejskim.

↓ 82. Koronczarki przy pracy

Oto widok jak z bajki! Serwety i koronki, wydziergane przez ludowe artystki, zachwycają śnieżną bielą, delikatnością i misternym splotem nitek. Wyroby koronkarskie z Koniakowa są znane na całym świecie!

Glina, patyk i ornament

Przygotuj podkładkę z grubej tektury, glinę, drewniany nożyk i płaski patyczek po lodach skośnie przycięty z jednej strony. Przydadzą się także (do wyboru): mała tekturowa rolka, szufladka z pudełka od zapalek albo okrągłe tekturowe pudełeczko po serkach topionych. Potrzebna będzie też grubsza folia do zabezpieczenia stołu oraz wilgotna szmatka do wycierania rąk i trochę wody.

- Uformuj z gliny kilka płaskich kafelków i wypróbuj, jakie ślady może na nich pozostawić rytmicznie odciskany patyk. Powtórz tę czynność na różne sposoby.

- Następnie uformuj dowolne naczynie: miseczkę, kubek albo wazonik. Aby ułatwić sobie pracę, wykorzystaj do tego wybrany tekturowy przedmiot. Oblep go z obu stron (rolkę tylko z zewnątrz) równomierną warstwą gliny i, jeśli trzeba, doklej dno, a może też uchwyt.
- Na wygładzonej zewnętrznej stronie naczynia, używając wypróbowanych narzędzi, wykonaj prosty ornament, obiegający naczynie wokół.
- Zastanów się, czy prosty ornament ma jakąś wartość. Czy rytm w ornamencie jest potrzebny? Jeśli tak, jaka jest jego rola?

Eksponowanie sztuki to też sztuka

- Przygotujcie wystawę zdjęć z przykładami rzeźby ludowej wyszukanych przez was w rozmaitych źródłach. Niech znajdą się tam i świętki, i muzykanci, i przedstawienia zwierząt. Zadbajcie o odpowiedni format ilustracji, a także o interesującą formę ich ekspozycji.
- Wprowadźcie podział fotografii na grupy tematyczne. Jakie to będą grupy?

Czy będą takie jak w malarstwie?

- Ekspozycja powinna mieć swój tytuł. Jakie litery – o jakim kształcie i kolorze – będą odpowiednie? Wystawę może zastąpić pokaz slajdów. Powinien on jednak mieć odpowiednią oprawę plastyczną i tekstową. Zrealizujcie go np. w programie PowerPoint.

Pomysł i odpowiedź

1. Wymień materiały i narzędzia używane przez rzeźbiarzy ludowych.
2. Na podstawie przeczytanego tekstu i obejrzanych reprodukcji opisz charakterystyczne cechy rzeźb ludowych.
3. Spróbuj się dowiedzieć, czy w twojej okolicy pracuje artysta ludowy. Jeśli tak, powiedz o tym nauczycielowi i pomóż w zorganizowaniu wycieczki klasowej do jego pracowni.

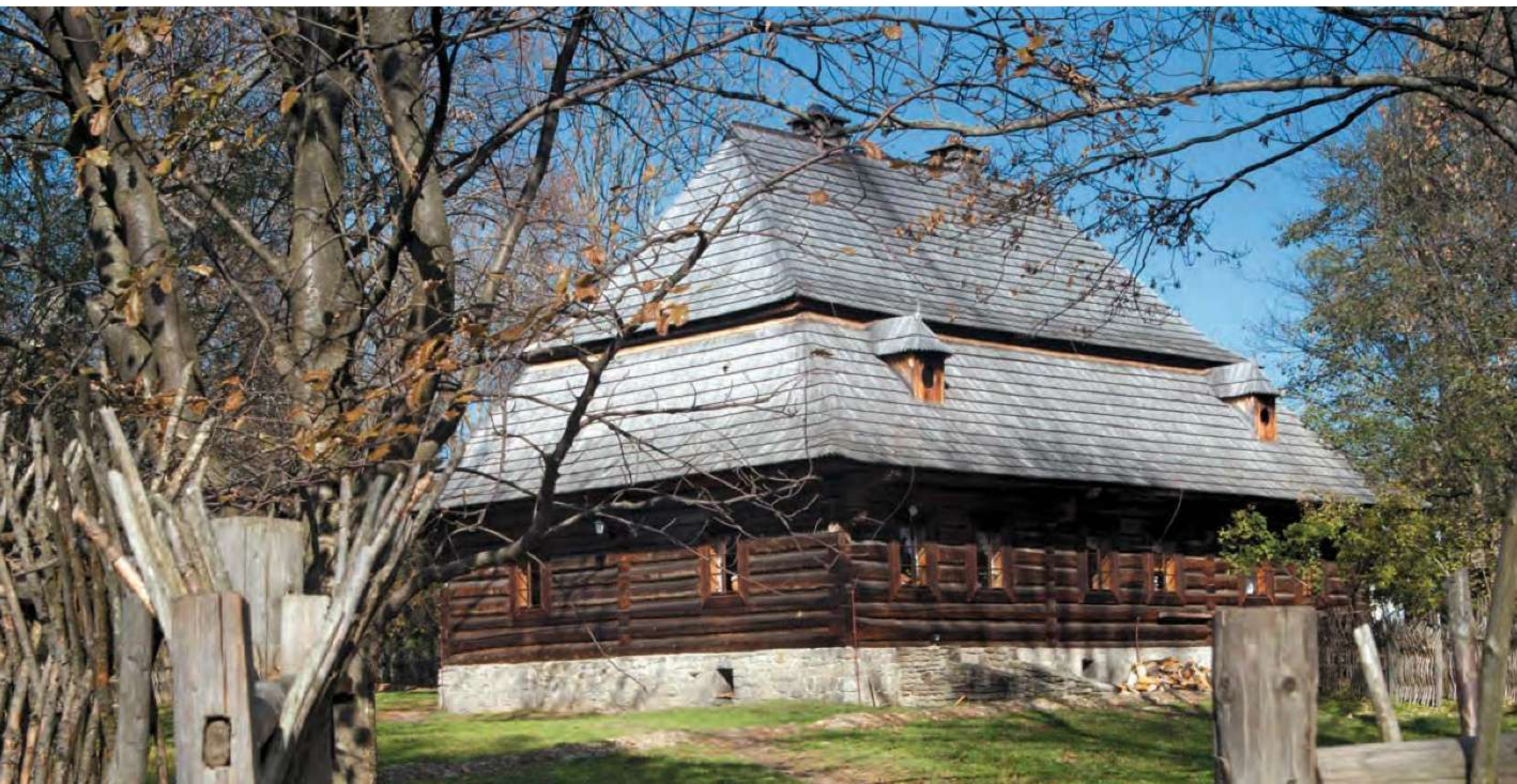
26. Skansen

Skansen jest niezwykłym miejscem – to **muzeum** **usytuowane na wolnym powietrzu**. Możemy się w nim zapoznać z kulturą ludową danego regionu. Odwiedzając skansen, wkraczamy do zupełnie innego świata, w pewnym sensie przenosimy się w przeszłość.

Malownicze wiejskie zagrody, budynki gospodarcze i sakralne wykonane z naturalnych materiałów – drewna, kamienia, gliny – przypominają o czasie, gdy człowiek żył zgodnie z naturą i cyklem pór roku. Na terenie skansenu odbywają się jarmarki, podczas których można skosztować tradycyjnych regionalnych potraw lub kupić dzieła sztuki ludowej. Inną formą działalności skansenów, zwanych też parkami etnograficznymi, są warsztaty. Dzięki uczestniczeniu w zajęciach możemy nauczyć się sztuki rękodzieła, na przykład garncarstwa lub robienia ozdób z bibuły.

👉 **83. Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej**

Zespół współtworzą dwór, budynki gospodarcze, stary park, spichlerz, pasieka z ulami, stajnia i owczarnia, a także tartak, kuźnia, olejarnia i karczma. W tym skansenie można zobaczyć na przykład tak zwaną czarną izbę, czyli kuchnię – dym z pieca brudził ściany i stąd ta niezwykła nazwa.

← 84. Izba w skansenie w Kolbuszowej

Skansen szczyci się kolekcją ręcznie robionych drewnianych zabawek, które można tam też kupić. Na terenie parku znajdują się także piękne drewniane kapliczki, malowane i zdobione kwiatami poskręcanymi z bibuły.

← 85. Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku

To największy skansen w Polsce. Tradycyjne wiejskie zagrody, budynki gospodarcze, cerkwie, kościół, szkoła, zajazd, młyn wodny i kuźnie tworzą niezwykły krajobraz. Niektóre chaty są oryginalnie malowane – w części mieszkalnej na biało, a w części gospodarskiej w pionowe białe pasy lub duże kropki (na zewnętrznych ścianach).

Podróż do przeszłości. Z wizytą w skansenie

- Podczas szkolnej wycieczki odwiedźcie skansen w waszej okolicy i zapoznajcie się z kulturą ludową regionu. Zwróćcie uwagę na znajdujące się tam budynki. Czym się charakteryzują? Jaka jest

różnica między dawną a obecną architekturą wiejską? Obejrzyjcie dokładnie wnętrza chat. Czy są wśród nich pomieszczenia o zupełnie innym przeznaczeniu niż wnętrza we współczesnym domu?

- Pomyśl o wyposażeniu domu w przeszłości i porównaj je ze współczesnym. Czy znajdujesz elementy wspólne? Czy skansen, który odwiedziliście, szczyci się jakimiś tradycjami lub szczególną kolekcją?

Pomyśl i odpowiedz

1. Sprawdź i powiedz, jakie skanseny funkcjonują najbliżej twojego miejsca zamieszkania.

Skanseny w Polsce

→ **87. Skansen na wyspie Wolin**

↑ **88. Skansen w Białowieży**

← **86. Muzeum Wsi Kieleckiej w Tokarni**

↓ **89. Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu**

- 1.** Przyjrzyj się mapie i ilustracjom. Może znasz jeszcze inne miejscowości, w których znajdują się skanseny – wypisz je.
- 2.** Sprawdź w dostępnych ci źródłach, np. w internecie, gdzie znajduje się najstarszy skansen w Polsce.
- 3.** Skorzystajcie z internetu i zrealizujcie wirtualną wycieczkę po dowolnym skansenie, następnie zorganizujcie wycieczkę do skansenu w pobliżu waszej miejscowości. Po powrocie przygotujcie krótką wystawę zdjęć albo pokaz slajdów zrealizowany np. w programie PowerPoint.

↑ **90.** Regiony historyczne w Polsce

↓ **91.** Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich

↓ **92.** Zagroda Wsi Pszczyńskiej

Indeks

Indeks zawiera nazwy i terminy omówione w podręczniku Plastyka 4.

Przy każdej nazwie podajemy numer strony, na której znajduje się omówienie.

akcent kolorystyczny	38	matryca	18
akwarela	56	monotypia	23
artysta projektant	68	mozaika	26, 28
autoportret	8	muzeum etnograficzne	83
barwy ciepłe	32	obraz	26
barwy pochodne	30	odbitka graficzna	19
barwy podstawowe	29	pastel	26
barwy zimne	32	plama barwna	50
budownictwo drewniane	79	przecierka	21
etnografia	74	równowaga	40
faktura	53	rytm	46
frotaż	21	rzemiosło artystyczne	66
funkcjonalność	70	rzeźba ludowa	82
gama barwna	35	skansen	74, 86
gont	80	sosręb	80
grafika	18	strzecha	80
kolaż	7	sztuka ludowa	74
kompozycja rytmiczna	46	technika olejna	26, 27
kompozycja symetryczna	43	techniki graficzne	19
kontur	12	tonacja kolorystyczna	36
kreska	11	witraż	26, 27
lawowanie	58	wzornictwo przemysłowe	68
logo	63	zasada równowagi	40
malarstwo	26	znak plastyczny	60
martwa natura	29		

Źródła fotografii

Okładka: (kolorowe farby) Sweet Art/Shutterstock.com

Tekst główny: s. 3 (farby i pędzle) Givaga/Shutterstock.com; s. 3, 23 (wióry) optimarc/Shutterstock.com; s. 6 (niebieska farba) Rudchenko Liliia/Shutterstock.com, (pędzel) Viachaslau Kraskouski/Shutterstock.com, (czerwona kredka) Roman Gorielov/Shutterstock.com; s. 7 (Henri Matisse, *Laguna*) © Succession H. Matisse; fot. Collection Centre Pompidou, Dist. RMN/Philippe Migeat/BE&W, (Paul Klee, *Kot i ptak*) fot. Digital image, The Museum of Modern Art, New York/Scala, Florence; s. 8 (Tadeusz Makowski, *Wiejskie podwórko*) © Muzeum Narodowe w Warszawie, (kolorowa kreda) Nino Cavalier/Shutterstock.com; s. 9 (czerwona kredka) NatUlrich/Shutterstock.com; s. 9,10 (czerwona kredka i mazy) Alice/Shutterstock.com; s. 10 (samolot) Regien Paassen/Shutterstock.com, (drzewo) Sura Nualpradid/Shutterstock.com; s. 11 (śląd kredki) marekuliasz/Shutterstock.com, (czerwona kredka) George Filyagin/Shutterstock.com, (żółty ołówek) Ruslan Ivantsov/Shutterstock.com, (ślady pióra) Axusha/Shutterstock.com, (śląd ołówka, ślad pędzla) Anna Rassadnikova/Shutterstock.com, (notatnik) Kongsak/Shutterstock.com, (kubek) Skripko Ievgen/Shutterstock.com, (marker) BonD80/Shutterstock.com, (stalówka, pędzelek, niebieska kredka, ołówek i pędzelek) Alice/Shutterstock.com; s. 12 (Pablo Picasso, *Gołębek pokoju*) Pablo Picasso, Dove, 1937; © Picasso Succession, 2022; s. 13 Tadeusz Kulisiewicz, *Profil*) © T. Kulisiewicz/ZPAP, (teczka i kartki) Ambient Ideas/Shutterstock.com, (cienkopis) Mazzzur/Shutterstock.com, (żółty ołówek) urfin/Shutterstock.com, (niebieska kredka) Alice/Shutterstock.com; s. 14 (Henri Matisse, *Siedząca kobieta ze skrzyżowanymi ramionami*) © Succession H. Matisse; fot. © BPK, Berlin, Dist. RMN/Jens Ziehe/BE&W, (kałamarz) kuleczka/Shutterstock.com, (stalówka) Aeromass/Shutterstock.com; s. 15 (Vincent van Gogh, *Cyprysy*) Brooklyn Museum of Art, New York, USA/Frank L. Babbott Fund and A. Augustus Healy Fund/The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (farby i pędzelek) Alice/Shutterstock.com; s. 16 (Peter Paul Rubens, *Portret chłopca*) Graphische Sammlung Albertina, Vienna, Austria /The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (kreda) Robyn Mackenzie/Shutterstock.com, (pędzel) Garsya/Shutterstock.com, (kałamarz) Jiri Hera/Shutterstock.com, (cienkopis) Mariano N. Ruiz/Shutterstock.com, (notatnik) Anusorn P nachol/Shutterstock.com, (czarna kredka) Henrik Larsson/Shutterstock.com; s. 17 (narzędzia snycerskie) Robyn Mackenzie/Shutterstock.com, (papier) photosync/Shutterstock.com, (wióry) optimarc/Shutterstock.com; s. 18 (wióry) optimarc/Shutterstock.com, (prasa) Alice Day/Shutterstock.com, (wałek do farby) Sergey Skleznev/Shutterstock.com, (dłuta) Ugorenkov Aleksandr/Shutterstock.com; s. 19 (płyty) ref348985/Shutterstock.com, (linoleum) c./Shutterstock.com; s. 20 (odbitka graficzna ze sznurowanej matrycy) Barbara Neubart, (klej) Alexandr Makarov/Shutterstock.com, (gąbka) AlexKZ/Shutterstock.com, (tacka) tale/Shutterstock.com, (sznurek) jocic/Shutterstock.com, (mydło w płynie) Chas/Shutterstock.com, (nożyczki) Seregam/Shutterstock.com, (farby) Iwona Grodzka/Shutterstock.com; s. 21 (wióry) optimarc/Shutterstock.com, (Max Ernst, *Las*) M. Ernst, Las, 1929; © ADAGP, Paris 2022; fot. Collection Centre Pompidou, Dist. RMN/Philippe Migeat/BE&W; s. 22 (kredki pastelowe) G. Bryk/WSiP, (liście) Anna Kucheroval/Shutterstock.com, (płótno) SeDmi/Shutterstock.com; s. 23 (wióry) optimarc/Shutterstock.com, (Andrzej Wróblewski, *Konie w cyrku*) Dzięki uprzejmości Fundacji Andrzeja Wróblewskiego; fot. Galeria Starmach; s. 24 (Maria Jarema, *Kompozycja*) © Maria Jarema/Aleksander Filipowicz; s. 25, 26, 29, 35 (pędzle z farbami) (pędzel z zieloną farbą, żółta farba) vlad09/Shutterstock.com; s. 28 (mozaika z Santa Constanza w Rzymie) fot. © Photo Scala, Florence., (farby i pędzel) val lawless/Shutterstock.com, (kreda) Nino Cavalier/Shutterstock.com, (kartki) liza1979/Shutterstock.com, (nożyczki) Jason Swalwell/Shutterstock.com; s. 29 (Janusz Przybylski, *Martwa natura*) © Janusz Przybylski, (kolorowe plamy) donatas1205/Shutterstock.com; s. 30 (kolorowe plamy) donatas1205/Shutterstock.com; s. 31 (gazeta) S1001/Shutterstock.com, (pędzel) Garsya/Shutterstock.com, (farby plakatowe) knotsmaster/Shutterstock.com; s. 32 (Stanisław Gałek, *Morskie Oko*) © S. Gałek; s. 34 (kreda) adam36/Shutterstock.com, (paleta) Tischenko Irina/Shutterstock.com; s. 35 (koło barw) Andresr/Shutterstock.com; s. 36 (Maurice de Vlaminck, *Sekwana w Chatou*) © ADAGP, Paris 2022; The Bridgeman Art; s. 37 (laptop) ArchMan/Shutterstock.com; s. 38 (Henri Rousseau, *Brzegi rzeki Oise*) Northampton College Museum of Art, USA/The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 39 (pędzle) Kaygorodov Yuriy/Shutterstock.com, (pędzle) Fotana/Shutterstock.com, (farba) Roman Sigaev/Shutterstock.com; s. 40 (klej) Alexandr Makarov/Shutterstock.com, (nożyczki) Jason Swalwell/Shutterstock.com, (kredki) Roman Sigaev/Shutterstock.com; s. 41 (Massimo Campigli, *Kobiety na plaży*) Massimo Campigli, *Kobiety na plaży*; © SIAE, 2022; s. 42 (Pablo Picasso, *Akrobatka na kuli*) Pablo Picasso, *Akrobatka na kuli*; © Picasso Succession, 2022; s. 43 (pędzel okrągły) Garsya/Shutterstock.com, (pędzel płaski) sergwsq/Shutterstock.com,

(gazeta) Rob Byron/Shutterstock.com, (farby) momoforsale/Shutterstock.com; s. 44 (Albrecht Durer, *Autoportret*) Alte Pinakothek, Munich, Germany/The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (motyl) Tischenko Irina/Shutterstock.com, (liść) Alekcey/Shutterstock.com; s. 45 (Jan van Eyck, *Adoracja Baranka*) akg-images/East News; s. 46 (pajęczyna) Andrjuss/Shutterstock.com, (lawenda) PHB.cz (Richard Semik)/Shutterstock.com; s. 48 (Jan Stanisławski, *Gaj brzozowy*) © Muzeum Narodowe w Krakowie; fot. Andrzej Chęć, (nożyczki) Velychko/Shutterstock.com, (gąbka) Artpose Adam Borkowski/Shutterstock.com, (farby) Gayvoronskaya_yana/Shutterstock.com; s. 49 (paleta) bioraven/Shutterstock.com, (mieszanina farb) Subbotina Anna/Shutterstock.com; s. 50 (mieszanina farb) Subbotina Anna/Shutterstock.com; s. 51 (André Derain, *Rycerz na białym koniu*) photo © National Gallery of Australia, Canberra; © ADAGP, Paris 2022, (nożyczki) MartiVig/iStockphoto.com; s. 52 (Jerzy Nowosielski, *Martwa natura z lustrem*) J. Nowosielski © Galeria Starmach; s. 53 (akwarele) (pędzel okrągły) inxti/Shutterstock.com, (patyczki do lodów) O.V.D./Shutterstock.com, (pędzel płaski) STILLFX/Shutterstock.com, (kartka) J. Helgason/Shutterstock.com; s. 54 (Jan Cybis, *Filizanka i cytryna*) Galeria Zderzak; s. 55 (farby i pędzel) marco mayer/Shutterstock.com, (ziarna) Vlad Ageshin/Shutterstock.com, (karton) IgorGolovnirov/Shutterstock.com, (klej) Kamira/Shutterstock.com; s. 57 (farby i pędzle) Kitch Bain/Shutterstock.com, (niebieska farba) Rudchenko Liliia/Shutterstock.com; s. 58 (zielona plama) Kess/Shutterstock.com; s. 59 (odbicie ręki) file404/Shutterstock.com; s. 60 (odbicie ręki) file404/Shutterstock.com; s. 61 (znaki drogowe) PAP/Tomasz Paczos; s. 62 (aparat) Chiyacat/Shutterstock, (lampka) Vuk Vukmirovic/Shutterstock.com, (ręka) G. Bryk/WSiP; s. 63 (Karol Śliwka, logo Wydawnictw Szkolnych i Pedagogicznych) © WSiP, (Jacek Łach, logo Warszawskiego Hospicjum dla Dzieci) © Warszawskie Hospicjum dla Dzieci, (Agencji BNA z Warszawy, Logo Zakochaj się w Warszawie) © Urząd m.st. w Warszawie; s. 64 (klej) Kotema/Shutterstock.com, (kredki) jannoon028/Shutterstock.com, (nożyczki) shutswis/Shutterstock.com; s. 65 (żółty ołówek) Ruslan Ivantsov/Shutterstock.com; s. 66 (naczynia gliniane) Aisa/BE&W; s. 67 (waza do zupy) R. Piątkowski/WSiP, (gazeta) jocic/Shutterstock.com, (nożyczki) Ingvar Bjork/Shutterstock.com; s. 68 (stary telefon) gallofoto/Shutterstock.com, (nowoczesny telefon) urbanbuzz/Shutterstock.com; s. 69 (pokaz mody studentów krakowskiej Szkoły Artystycznego Projektowania Ubioru) Krzysztof Karolczyk/Agencja Gazeta, (Mercedes-Benz Fashion Week, 2011) FashionStock.com/Shutterstock.com, (złoty but) action studio/Shutterstock.com, (czerwony but) G. Bryk/WSiP, (srebrny but) G. Bryk/WSiP; s. 70 (krzesło dawne) The Bridgeman Art Library/PhotoPower, (krzesło współczesne) The Bridgeman Art Library/PhotoPower; s. 71 (stary samochód) Rob Wilson/Shutterstock.com, (współczesny samochód) Darren Brode/Shutterstock.com; s. 72 (aparat) Ivaschenko Roman/Shutterstock.com, (żółta karteczka) Anthony Richardson/Shutterstock.com, (modelina) Alex Staroseltsev/Shutterstock.com, (patyczek) Anna Wielbut; s. 73 (pisanka) G. Bryk/WSiP, (pisanka) G. Bryk/WSiP, (pisanka) G. Bryk/WSiP, (sznurek) Quang Ho/Shutterstock.com, (koronka klockowa) Marek Skorupski/Forum, (koronka klockowa) Zenon Zyburtowicz/East News; s. 74 (świętek) A. & W. Bilińscy; s. 75 (chata) J. Gawryluk; s. 76 (strój góralski) W. Wójtowicz/WSiP, (strój łowicki) I. Straburzynski/WSiP, (strój kujawski) Piotr Ratajski/Overline/WSiP; s. 77 (skrzynia ludowa) © Ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. S. Udzieli w Krakowie fot. Marcin Wąsik, (talerze) © Ze zbiorów Muzeum Etnograficznego im. S. Udzieli w Krakowie fot. Marcin Wąsik, (pisanki) G. Bryk/WSiP; s. 78 (talerze papierowe) ffolas/Shutterstock.com, (jajko) v.s.anandhakrishna/Shutterstock.com, (szklanka z wodą) Alexandr Vlassyuk/Shutterstock.com; s. 79 (kościół parafialny w Haczowie) S. Tarasow/WSiP; s. 80 (chata kaszubska) R. Piątkowski/WSiP; s. 81 (chata łemkowska) Jerzy Gawryluk; s. 82 (serwetka koronkowa) Zenon Zyburtowicz/East News, (serwetka koronkowa) Marek Skorupski/Forum, (świętek) A. i W. Bilińscy; s. 83 (góral) G. Bryk/WSiP, (ptaszek) G. Bryk/WSiP, (dzbanki) Tomasz Świdorski; s. 84 (pasiak) Baloncici/Shutterstock.com, (koszyki) Krzysztof Chojnacki/East News, (koronczarki) PAP/PAI/Grzegorz Rogiński; s. 85 (zestaw rzeźbiarski) Anna Wielbut; s. 86 (serwetka koronkowa) Zenon Zyburtowicz/East News, (serwetka koronkowa) Marek Skorupski/Forum, (Orawski Park Etnograficzny) Paweł Mazur/BE&W; s. 87 (skansen w Kolbuszowej) Witold Skrzypczak/REPORTER, (muzeum w Sanoku) posztos/Shutterstock.com; s. 88 (skansen na wyspie Wolin) Zoonar GmbH/Alamy Stock Photo/BE&W, (skansen w Białowieży) PHB.cz (Richard Semik)/Shutterstock.com, (Muzeum wsi Kieleckiej w Tokarni) Janusz Leśniak/BE&W, (Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu) Sherab/Alamy Stock Photo/BE&W; s. 89 (skansen we Wdzydzach Kiszewskich) Dariusz Żuk, (skansen wsi Pszczyńskiej) Monkpress/East News.

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły staranie mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu autorów tych utworów lub innych podmiotów uprawnionych w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.